

A HUSZADIK SZÁZAD KÖNYVTÁRA

47.

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TÁRSASÁG
SZOCIOGRÁFIAI SZAKOSZTÁLYÁNAK KÖZLEMÉNYEI.

1.

A FALU LÉLEKTANA

IRTA:

BRAUN RÓBERT

Különlenyomat a *Huszedik Század*-ból.

POLITZER ZSIGMOND ÉS FIA KIADÁSA
BUDAPEST, IV., KECSKEMÉTI-UTCA 4. SZ.
1913.

ELŐSZÓ.

Azok számára, kik a Szociográfiai Szakosztályt munkájukkal támogatni szíveskednek, talán nem lesz fölösleges néhány magyarázó és fölvilágosító megjegyzést tenni

A szakosztály elsősorban a vidéki fiókok támogatására számít. Ha valaki maga esetleg nem is ismeri jól a falut, vidéki városokban mindenkinek vannak oly falun élő ismerősei, kik egy falut alaposan ismernek és kik a kérdőív kitöltéséhez kellő tárgyilagossággal és ítélőképességgel rendelkeznek. Amennyiben ezek maguk nem tölténék ki a kérdőívet (pl. falusi kényelem-szeretetből), megteheti ezt helyettük a városi ember. Egyenlő ítélőképesség mellett becsesebbek annak adatai, aki a falusiakat mindenféle viszonylatból ismeri és aki gyakran fordul meg házukban. Tehát pl. az orvos vagy pap többet tudhat, mint a jegyző vagy kereskedő. Fontos annak megjelölése, hogy az adatok kitől származnak. (Foglalkozás, kor, nemzetiség, vallás és más, esetleg fontos körülmények kitüntetésével.) Nem föltétlenül szükséges minden kérdésre felelni és jobb nem felelni, mint megbízhatatlan adatokat küldeni. Nagyon kívánatos az olvasható írás. A válasz legcélszerűbben rendes ívalakú papírra írandó, egy kevés margóval, megjegyzések számára. Minden egyes válasz a kérdőívben levő megfelelő számmal látandó el, a kérdés ismétlése fölösleges.

Nagyban előmozdítaná a gyűjtés értékét, ha akadnának olyanok, akik egy bizonyos egységes jelleggel bíró egész vidéket (pl. egy járást vagy egy gazdaságilag homogén jellegű falucsoportot) dolgoznának föl. Ily terv keresztülvitele, ha a gyűjtőnek megfelelő összekötetései vannak minden faluban, semmiféle nagyobb nehézségbe sem ütközik, túlságos munkát sem kíván és természetesen pl. 30 aradmegyei falu földolgozása nagyobb tudományos értékkel bír, mint 30 az ország minden részéből való falué. Mint igen kívánatost, ajánlom külön a gyűjtők figyelmébe a 40 kérdésnél tett jegyzetet a levelek gyűjtésének fontosságáról. A szakosztály végül úgy a vidéki fiókok vezetőségét, mint az egyes érdeklődőket kéri, hogy ezt a vállalkozást, melynek sikere kizárólag tőlük függ, abban a jóindulatú támogatásban részesítsék, melyet az ügy fontossága kíván. Érdeklődőknek szívesen küldi meg a füzetet alulírott, kihez a válaszok is küldendőek.

Braun Róbert,

Budapest, I, Tarcali-utca 7.

Kérdőív és mintaválasz egy tervezett szociográfiai fölvételhez

Az alábbi sorok megírásához közvetlen okot Prof. William I. Thomas-nak egy cikke* és levélbeli föl-szólítása adták meg. Prof. Thomas kérdőívet állított össze, melynek alapján az európai parasztság pszichológiájára akart anyagot gyűjteni szociológiai összehasonlítások céljából. A magyarországi adatok gyűjtésére e sorok íróját kérte föl. E munka megkezdése után merült föl a *Társadalomtudományi Társaság*-ban egy szociográfiai osztály terve, mely osztálynak hivatása a Magyarországra vonatkozó szociográfiai nyersanyag összegyűjtése volna. A szociográfiai szakosztály legelőször a parasztsággal azért kívánt foglalkozni, mert nemcsak hogy ez Magyarország legnagyobb számú társadalmi osztálya, hanem mert egyúttal ennek pszichológiája a legkevésbé ismert. Minthogy Prof. Thomas tervének Magyarországra vonatkozó keresztülvitele az eredetileg tervezettnél nagyobb időt fog kívánni, az ő hozzájárulásával, az ő kérdőívének segítségével, de attól függetlenül úgy állítottam össze saját kérdőívemet, amint ez a mi viszonyainkhoz inkább illik.** Mikor az összeállítás megvolt, a gyakorlatban kellett helyességüket kipróbálnom és a mutatkozó hiányokat pótolnom. E célból két kirándulást tettem. Két hétig tartózkodtam egy aradmegyei marosmenti román faluban és három hétig a Szeged külterületéhez tartozó Felsőtanyán. Minthogy általában azt tapasztaltam, hogy még a legértelmesebb gyűjtő számára is alig lehet egy kérdést úgy megfogalmazni, hogy csak arra feleljen, amit a kérdező kér-

* *The American Journal of Sociology* 1912. májusi számában *Race psychology: Standpoint and questionnaire with particular reference to the immigrant and the Negro*

** A kész kérdőívet utólag- a szakosztály két tagjának, Farkas Geiza és Kőrös Kálmán szíves közreműködésével újból átnéztük és e formában fogadta el végleg a szakosztály.

dezni kíván, erre azonban teljes választ adjon, leghelyesebbnek látszott példaként egy falura nézve megfelelni a kérdésekre és ezáltal útmutatást adni a kérdések értelmezésére. Ki kell emelnem, hogy minden válasznak egy bizonyos falura kell vonatkoznia.

Két vidéki kirándulásomat úgy intéztem, hogy parasztházban laktam, ott aludtam, étkeztem és lehetőleg ott is töltöttem az időt. (Mindez különösen Szegedfelsőtanyán volt megvalósítható.) Ez igen helyes eljárásnak bizonyult, mert a parasztéletének közvetlen közelből való látása sok téves nézetet oszlat el. Nem egy esetben volt alkalmam arról meggyőződni, hogy a parasztház belsejét még a falun lakó középosztályhoz tartozó sem ismeri. Más kutatók esetleges tanulságára említem, hogy tapasztalatom szerint mily magatartás mozdítja elő a helyes adatok gyűjtését, aminek alapföltétele a környezet bizalmának megnyerése.

1. A gyűjtő figyelje meg a tényeket, vegye tudomásul őket, de lehetőleg óvakodjék a kritikától. Gondoljon különösen arra, hogy célja nem agitáció, sem felvilágosítás, hanem adatgyűjtés. Vegye tehát minden észrevétel nélkül tudomásul a legképtelenebb babonákat vagy mendemondákat, íme, egy tapasztalati példa. E sorok írójának szegedfelsőtanyai házigazdája (egy különben igen értelmes ember) azt beszélte, hogy Szegeden a vásári tolvajok rendes adót fizetnek a városi hatóságnak foglalkozásuk szabad folytatásáért. Az adatgyűjtés érdekével ellenkezett volna e nyilván képtelen állítás cáfolata, mert 1. az elbeszélő vagy nem hitte volna el a cáfolatot, aminek következménye harag lett volna, vagy 2. elhitte volna, hogy tévedett, aminek következményeként szégyenkeznie kellett volna ostobaságáért. Úgy a harag, mint a szégyenérzet arra bírták volna, hogy a jövőben gondolatait ne közölje a gyűjtővel és hogy általában óvatosabb legyen nyilatkozataiban.

Ha a gyűjtő parasztházban lakik*, igyekezzék mindenben a házi szokásokhoz alkalmazkodni. Beéri azzal, amit kap és nem kritizál semmit. Tehát szó nélkül megeszi paprikás ételüket**, iszik velük egy kancsóból, eszik velük egy tából stb. Maga-

* Napi ellátást 2—3 koronáért kaphatni. Ezt előre kell följajnlani, de csak mellékesen említve, a dolgot pedig úgy kell föltüntetni, mintha csak vendégszeretetet venne az ember igénybe, ami félig-meddig igaz is.

** Szegedfelsőtanyán egy átlagos háztartás évente 20—25 liter pálinkát fogyaszt.

viselete legyen természetes. Ne akarjon „népiesen” beszélni, mert ezt csúfólódásnak veszik, ne viselje magát túlságosan fesztelenül, mert a paraszt nagyon figyel arra, hogy vajon betartják-e vele szemben a formákat. Ha a háznép hajlandóságát meg akarja nyerni, ne hanyagolja el a gyerekeket. Egy pár barátságos szó, néha egy krajcár vagy egy kis cukor, amit a gyerekeknek juttat, legjobb út a szülők, különösen az anyák jóindulatának elnyeréséhez.

2. Lehetőség szerint csak egyszerű tényeket tudakol és általában keresi az okokat, de nem kérdezi azokat. Minden kérdés fölvetése több-kevesebb körütekintést kíván. A kérdezett nem egy esetben, egy vagy más okból szándékosan és tudva mond valótlaniságot. (Pl. ha az igazság elmondása bajba döntheti.) Máskor a kérdező kérdéséből, arcából vagy magatartásából igyekszik kiolvasni, hogy igen-t vagy nem-et szeretne-e hallani és vagy nem akarván neki ellentmondani, vagy épen udvariasságból mond igen-t vagy nem-et. Hibás a bonyolult ténybeli, vagy érzelmi mérlegelést kívánó kérdésre egyszerre vágni feleletet. Pl. hogy hány korona tiszta jövedelme van földjéből, vagy hol élt jobban, Amerikában-e, vagy itthon. Az utóbbi eljárást követte egy amerikai érdeklődő, aki e sorok írójának azt mondta, hogy a bevándorlók otthon jobban élnek, mert tőlük maguktól hallotta. Természetesen a fűszeres és mészáros számlák ennek ellenkezőjét igazolták, azonban pszichológiailag érthető, ha a bevándorló szereti úgy föltüntetni a dolgot, mintha ő minden amerikai jóhoz, sőt még jobbhozis már rég szokva volna.

3. Ne vegyen kézpénznek oly magyarázatokat, melyeknek ellenőrzése lehetetlen, hanem kutasson más, ellenőrizhető magyarázat után. Tehát pl. nem valószínű magyarázat, hogy az amerikaiak azért ugranak föl a már mozgásban levő villanyosra, mintha faji természetük kívánná az örökös nyugtalanságot (pedig ha nem csalódom, e magyarázattal James Bryce szolgál), hanem valószínűbb, hogy azért, mert a villanyos köteles a társaság kapzsiságánál fogva bizonyos számú, csak a maximális gyorsasággal betartható fordulót megtenni. Minthogy az alkalmazottak nem akarják állásukat elveszteni, kénytelenek a kocsit minél hamarabb elindítani. Általában ne akarjon bármit is „faji tulajdonságának” fölfogni, mert ez annyi, mint egy ismeretlent egy másikkal magyarázni.

A kérdések összeállításánál e szempontok voltak irányadók.

1. Egy kérdés se legyen általánosságban mozgó, hanem

lehetőleg konkrét. Lehetőség szerint zárjon ki minden szubjektív elemet; ne véleményt kérdezzen (t. i. ne a gyűjtő véleményét), hanem tényeket.

2. E kérdőív célja nem etnográfiai kuriózumok gyűjtése és nem a múlt maradványait akarja egybeállítani, hanem a jelent kutatja és minél gyakrabban fordul elő valamely jelenség, annál fontosabbnak tartja. Nem indulhatott ki tehát olyféle romantikus föltevésből, hogy az igazi magyar csak a hortobágyi csikós és hogy az igazi román paraszt csupán, Szelistyén tanulmányozható. Ellenkezőleg, mindkettő csak kuriózum lehet, mert hisz a csikósok már kevesen vannak, Szelistyéhez hasonló virágzó román falvak pedig sajnos, még alig vannak.

*

A két átvizsgált hely közül ismertetésre Csicsért tartom alkalmasabbnak. E községet már gyermekkorom óta ismerem, vidékén évekig laktam és így tévedésnek kevésbé vagyok kitéve, mint esetleg Szeged vidékénél volnék. A faluban sok régi ismerősöm volt, sőt mondhatom, hogy szinte mindenki ismert. Nagyban elősegítette ügyemet a faluban lakó intelligenciával való régi összeköttetésem. A papot, tanítót, jegyzőt és kereskedőt az összes kérdőpontokra nézve megintervjuvoltam és mint-hogy sok tekintetben nézetük nem csupán egyéni, hanem az egész társadalmi rendéi, melyhez tartoznak, sokszor külön hivatkozom rájuk, így az olvasó egyben arról is nyerhet képet, hogy mily szemmel nézi a görög keleti pap és tanító, a magyar jegyző és a zsidó kereskedő egy román falu népét. Házigazdám egy jobbmódú, de nem gazdag paraszt volt, mintegy 45 éves. Gyerekek bőven voltak a ház körül, vendégek is jöttek, sőt épen cséplés ideje lévén, napszámosok is szaporították a házbéliek számát. A román paraszt közlékeny természetű és általában szereti a társaságot, így hát gyakran bejöttek szobámba és nem ritkán többet kérdeztek tőlem, mint én tőlük. Sőt mi több, bárkinék a házába bemehettem, bármit kérdezhettem tőlük, nem sértődtek meg érte. (A német vagy magyar paraszt ilyesmit aligha tartana természetesnek, ők bizonyos *regard*-ot várnak el.) Minden külső lehetősége megvolt tehát annak, hogy fölvételem helyes legyen; mindössze egy hátrányom volt, t. i. román nyelv-ismeretem tökéletlensége. Bár az embereket megértettem és ők engem, mégis éreznem kellett, hogy e fogyatkozás nélkül sok kérdést pontosabban tehettem volna föl és nem egy finomabb árnyalat kerülhetett el figyelmemet.

I. Bevezető kérdések

1. A község neve és fekvése. (Talajminőség; víz; erdő-, hegy- vagy síkvidék stb.)

Csicsér (hivatalos néven Maroscsicsér) kisközség, Arad vármegyében van, Aradtól 11 km.-nyire kelet felé. A falu a Maros folyó jobb partján épült, határa azonban kisebb részben a balpartra is áttérjed. Az egész határ sík terület, művelésre alkalmas, kötött talajú, csak igen kis részben homokos. Gazdasági szempontból fontos, hogy a Maros árterülete meglehetősen nagy és hogy az áradás gyakran okoz érzékeny károkat. Erdőterület a határban nincs.*

2. Fontosabb gazdasági adatok. Mindenesetre ezek: Birtokmegoszlás, tagosítás és a gazdálkodás módja. Ipari és egyéb a földművelésen kívüli foglalkozások és keresetforrások.

A földtulajdon így oszlik meg:

0— $\frac{1}{2}$ kat. hold birtok van	63
$\frac{1}{2}$ —1	55
5—10	85
10—15	24
15—20	72
20—25	24
25—30	13

A három legnagyobb birtok kiterjedés 57, 37 és 36 kat. hold. Tehát a falusiak közt nagy vagyoni különbségek nincsenek. Tagosítás nincs, a legtöbb birtok legalább nyolc különféle dűlőben van, ami a racionális gazdálkodást nagyon nehezíti.

Az átlagos birtok, 8 — 9 kat. hold épen ahoz elég, hogy abból egy család megéljen úgy, hogy napszámba ne kelljen járnia. Általában a csicséri paraszt magánál szegényebbhez vagy magával egyformán szegényhez nem megy napszámba, ezt szégyennek tartaná. A termelés szokásos módja: két évig kalászos növény, a harmadikban kapás.

* Talán e helyütt említendő az 1910. évi népszámlálás statisztika adatai. (Ezeket főleg a gyűjtőnek külön föl kutatnia, a szakosztály ez kényelmesebben végezheti.) A falu területe 3120 kat. hold. A lakosság száma 971 (1869-ben 1025 volt), ezek közül 488 férfi, 483 nő; külföldön tartózkodik 40; írni és olvasni tud 343 (35%). Nemzetiség szerint van: 32 magyar, 3 német, 4 tót, 932 román; magyarul beszél 66. Vallás szerint van 20 rom. kat., 1 gör. kat., 1 ref., 5 év., 931 gör. kel., -12 izr., 1 egyéb. A házak száma 230; ezek közül 8 kőből vagy téglából van, 185 vályog vagy sár és 33 fa vagy egyéb; 43 cseréppel fődött, 3 zsidelyes, 184 nád vagy zsúp.

növény, noha a kevésbé kihasznált földeken vetnek háromszor is kalászt, teszik azonban ezt rövidlátásból is, vagy mert nagyon kell a pénz. Így házigazdám is háromszor egymásután vetett egy darabon búzát, mikor pedig alig maradt valami búzája betakaráskor, korántsem akarta belátni a tanító intelmének helyességét, hanem makacsul ismételte.

— Nem a három évi búzában a hiba, hanem ilyen volt az esztendő.

Az ugarolás már egyáltalában nem szokás. Mintegy 30 ember használ vasekét (Sack-félét), a többieknél még a faeke járja. A faluban 2—3 cséplőgép dolgozik, de a lovakkal való taposás általánosabb; vetőgép 4—5 van. Főtermékek jelentőségük szerinti sorrendben: a búza, kukorica, árpa (ha a búza kivesz, tavaszi árpa kerül helyébe), rozs (néha kenyérré valónak még mindig szoktak kétszerest vetni); továbbá burgonya, takarmány, répa, káposzta, lucerna stb. A szilva is jelentékeny cikk.

A mezőgazdaságon kívüli keresetforrások közül fontos a kosárfonás. A Maros mentén termelt fűz vesszőkből kétféle nagyságú, meglehetősen primitív formájú kosarat fonnak — szinte kivétel nélkül minden férfi ért e mesterséghez — és e kosarakkal üzérkednek, sokszor messze vásárookra is viszik. Ugyancsak fontos keresetforrás a szomszédos Hegyalján való szőlőmunka. Ehhez is legtöbben értenek, férfiak, nők egyaránt, némelyek csak a legdurvább részéhez, mások ellenben ép úgy, mint a Hegyalja lakói. Fuvarozni is szoktak elvétele, kivált vásárookra járó aradi iparosok részére. Rendes kereseti forrás az állati termékekkel (tej és tejtermékek, tojás, toll) és a szárnyasokkal (tyúk és liba) való piacrajárás. Az asszonyok durva fehérneműt (inget, gatyát, pendelt) szőnek, ezt az aradi hetipiacon más parasztoknak és szegényebb munkásoknak adják el, azonkívül alkalmilag csipkét, hímzést, szőnyeget is adnak el, noha ezt rendszerint csak házi használatra készítik.

3. Mennyi földet bírnak vagy bérelnek idegenek a falu határában és mennyit bírnak vagy bérelnek a falubeliek idegen határban?

E kérdés célja: kipuhatolni, vajjon a falu terjeszkedik-e a környező vidék rovására vagy megfordítva.

Csicséren mintegy 140 hold idegeneké, nagyrészt glogováci németeké, a bérbeadott föld pedig mintegy 200 hold lehet. A csicsérieknek viszont idegen határban 25—30 holdjuk lehet. Ez azt mutatja, hogy gazdaságilag gyöngébbek környezetüknél, azonban a falu földvesztesége korántsem akkora, mint a hírek után gondoltam. Általában

a Maros mentén és a Bánságban gyakran hallható olyféle észrevétel román községekről, hogy a határ fele már a németeké stb. Ilyen adat mindig bizonyos óvatossággal fogadandó. Mindenki megegyezik abban, hogy a román parasztság gazdaságilag regenerálódik és valószínű, hogy az a távolság, mely őket a német paraszttól gazdaságilag elválasztja, bár nagy, de csökkenőben van. A meglévő német birtoknak is némileg magyarázatát adja az, hogy a csicséri, ha már meg kell válnia földjétől, inkább adja el idegennek, mint falubelinek. Ennek oka talán az irigység, talán az, hogy nem akarja a faluban sorra kínálgatni földjét (szégyenli), hanem inkább elmegy idegeneknek följárlani.

II. Közegészségügy

4. Mit esznek? Kávé, tea ismeretesek-e?

A főzést nyílt tűzhelyen végzik a konyhában és ugyanott étkeznek is. Aránylag kevés húst fogyasztanak, leginkább csak vasár- és ünnepnapokon, továbbá munkaidőben. Többnyire a télen vágott sertés füstölt húsát és szalonnáját fogyasztják, azonkívül vasárnap reggel a szomszéd faluból küld át juh- és marhahúst egy mészáros, melyből $\frac{1}{2}$ vagy 1 kilót vesznek családonként. Bőjtös napokon (gör. kel. naptár szerint 196 van évente) nemcsak a hús, hanem az állati termékek (tej, tojás) élvezetétől is tartózkodnak. Baromfit ritkán vágnak (ez nagy pazarlás volna), ludat legfőljebb akkor, ha valami baleset érte. Kedvelt étel a hal is, de marosi halhoz ritkán jutnak, többnyire tehát heringgel és muszkával érik be. A tej (aludt- és oltott-tej is) fontos élelmicikk, ellenben vaját és tejfelt egyáltalában nem esznek. A tojás élvezetétől takarékoságból tartózkodnak, de gyerekektől nem sajnálják. Növényi táplálékok közül első helyen áll a kenyér, mely rendszerint szítálatlan búza- és rozsliszt keverékéből készül, melyhez néha kukoricalisztet is vegyítenek. A kukoricaliszt szerepe (mint puliszka és málé) ugyan még mindig eléggé fontos, de a múlthoz képest vagy a hegyvidékhez hasonlítva erősen háttérbe szorul a búzával és rozssal szemben. A burgonya is jelentékeny élelmiszer, valamint bőjtben a tökmag és napraforgómag olaja is. Aránylag kevés fajta főzelékféléket esznek; legkedveltebb: a bab, tök, káposzta, paraj. Pl. a lencsét alig, a borsót egyáltalában nem eszik. Üzletből szoktak rizst és darát is vásárolni. A levest szeretik, igen gyakran eszik reggel is.

A konyha általában nem nagyon változatos, a főzés kezdetleges, de egészben véve — ha az újabb táplálkozási elméletek helyesek —

nem irracionális, sőt valószínű, hogy e szempontból jobban kiállja a próbát a középosztály étrendjénél.

A kávét kizárólag orvosságul használják, valamint a teát is, azonban a teát igen ritkán.

5. Milyen a test, a ruha, az étel és a lakás tisztasága? Döghúst esznek-e? Állatokkal laknak-e együtt?

Fürdenek nyáron a Marosban. Általában kivétel nélkül szoktak és szeretnek fürdeni, ha lehet, akár naponta is. Reggel a kút mellett a vályúban kezet és arcot mosnak (ez az egészséges, mondják), vasárnap pedig langyos vízben és ilyenkor használják a szappant. Egy babonával kapcsolatban Szt. Tódor napján mindenkinek lúggal alaposan meg kell mosnia fejét. Aki ezt elmulasztaná, azért éjjel eljönnek Szt. Tódor lovai és agyontapossák. A tisztaság haladásául vehető az is, hogy a férfiak elhagyták a hosszú haj viseletét. A fogkefe és zsebkendő használata ismeretlen.

Fehérneműt minden héten egyszer váltanak, vasár- és ünnepnapokon pedig külön e célra való vékonyabb alsóruhát vesznek föl. A ruha egy hétig le nem kerül róluk (ha csak fürdéskor nem), mert persze ebben háltnak is. A bocskort, melynek kötése meglehetősen körülményes, sem szokás minden éjjelre levetni. Viszonylag nagy gondot fordítanak a fehérnemű tisztaságára és nem ritkán láthatni rongyos felsőruha alatt tiszta alsóruhát. Egy idősebb nő, aki mintegy 12 évig lakott Csicséren és előzetesen ugyancsak évekig lakott magyar, német és szerb faluban, határozottan állítja, hogy a fehérnemű tisztaságát illetőleg a románoké az elsőség. A gyermek fehérneműjét sűrűn változtatják, az eladó lánynak pedig különös büszkesége tiszta és nagy gonddal kihímzett alsószoknyája (*poale*), mely akkor érvényesül, amikor tánc közben jól megforgatják.

Az ételt illetőleg határozott és tudatos kíváncsi a tisztaság, noha erről való fölfogásuk sok esetben eltérő a középosztályétól. Példaként szolgáljon a következő eset. A cséplés befejeztével való ünnepélyes jellegű étkezéskor, melyben magam is részt vettem, főtt tyúk volt. Mikor asztalra került az étel, a gazda rászólt fiára: „Oszd el!” A fiú pusztá kézzel tördelte darabokra a tyúkot és belemarkolva a sóba, megsózta az egyes darabokat. Minthogy étkezés előtt mindenki gondosan megmosta kezét (ahogy ezt Csicséren munka után általában szokták, ami pl. a középosztállynál nálunk épen nem közsokás) bármily súlyos vétség is a fönti eljárás az etikett ellen, tisztaság és higiéné szempontjából alig tehető kifogás ellene. Egy tálból esznek és egy kancsóból (nem pohárból) isznak. Higiéné szempontjából

komoly megítélés alá eshetik az, hogy a konyha (ahol étkezni is szoktak) tele van legyekkel. Hébe-hóba használnak ugyan légyfogókat, de ez nem sokat változtat a helyzeten.

A lakás ellen sok egészségügyi panasz tehető. Szellőztetni télen egyáltalában nem szokás. Deszkapadló egyetlen parasztlakásban sincs. A padlóra köpés szokása általános.

Döghúst nem esznek. Általában kiemelhető, hogy a csicséri paraszt ételben és italban finnyás. (Többé-kevésbé a legtöbb paraszt az.) Nem eszik vagy iszik olyast, ami az ő felfogása szerint tisztátlan, vagy szokatlan és azt hiszem, hogy az undort nehezebben küzdené le, mint más osztálybeli.

Állatokkal együtt nem laknak. Legfőlebb ludat vagy tyúkot ültetnek hideg időben szobájukban.

6. Szokásos gyógyító módok és személyek? Hisznek-e egyes betegségek ragadóságában? (Pl. tüdővész, vereshimlő, kolera stb.)

Az orvos iránti bizalom rohamosan terjedt ugyan az utóbbi időben (l. a 7. kérdést), azonban a kuruzslás mindenféle fajtája még virágzik. Van egy öreg asszony, aki a difteritist a gyermek torkába való nyulással gyógyítja, mások mindenféle zsirokkal, kenőcsökkel, füvekkel operálnak. Van, eset, hogy egy messze faluból (Fibis, Temes vm.) hozatnak egy öreg embert, mert „ha az sem segít, akkor már semmiféle doktor sem használ.” Szokás az is, hogy ha valaki beteg, beadják neki a házban történetesen található orvosságokat, tekintet nélkül a tényleges betegségre. Mindez természetes inkább a régi nemzedékre nézve áll. A betegségek közül a kolerát és a gyerekek mindenféle torokbaját ragadósnek tudják, sőt ujabban a tüdővést is. Több esetről hallottam, amikor a tüdővész orvosi segítséget vett igénybe és az orvosi előírást pontosan betartva, meg is gyógyult.

7. Hiszik-e, hogy az orvos megtudja gyógyítani a beteget? (Ha az orvos ingyen gyógyítana, hívnák-e?)

A második kérdés azért szükséges, mert abból, hogy a paraszt orvost nem hivat, korántsem következik, mintha kételkednék az orvosi tudományban. Pl. a csicséri sokszor azért nem veszi igénybe az orvost, mert vagy sajnálja a pénzt (esetleg egyáltalában nincs neki) vagy mert az orvos nem meri megígérni, hogy biztosan meggyógyítja. (Ha nem tesz egészségessé, minek költssem a pénzt, véli). Általában bíznak az orvosban. Sokat tett ez irányban néhány humánus orvoson kívül az

aradi kórház. Mióta látták, hogy sokan gyógyultan távoztak, sőt ami még több, mióta bejárhattak a kórházba és láthatták hozzátartozóikat a tiszta ágyakban és hallották, hogy mint gondolják és ápolják őket, nagyot haladt az orvosok és kórházak tisztelete.

Néha persze túlkövetelők és teljesen tudatlanok arra nézve, hogy hol van az orvosi tudás határa. Pl. azt akarják, hogy az orvosság azonnal használjon; ha egy-két napig nem idéz elő változást, eldobják, mert úgysem használ. Házigazdám beszélt el egy esetet, amikor egy beteg gyerekhez vitte az orvost. Az anya azt követelte az orvostól, hogy azonnal mondja meg, meggyógyul-e a beteg vagy sem. Hát mi vagyok én, úristen? fakadt ki az orvos.

— No látod, hát ennyit ér az orvosok tudománya, tette hozzá házigazdám.

III. Családi élet. Nemi erkölcs

8. A házasságkötésnél milyen szerepe van a vagyonnak?

Általában szigorú szabály, hogy házasságot csak egyenlő vagyonúak kötnek. E szabály alól van ugyan kivétel, azonban sokkal ritkábban, mint a középosztálynál. Ha az apának vagyona elég nagy, kiadja a fiú részét. A leány föld helyett rendszerint pénzben kapja ki vagyonrészét (kivéve ha fiú nincs), azonban az ily vagyonkiadásnál a föld nagyon olcsón van számítva, úgy hogy a leány rendesen rövideget szenved. Ha a fiú egyetlen, ottmarad az apai házban, melyben továbbra is az apa rendelkezik. Ha viszont a leány egyetlen, vagy nincs munkaképes fiú a házban, a vő költözik a házba. Az ilyen neve *genere in casa* (beházasodott vő). A szegények minden vagyon nélkül kötnek házasságot, itt tisztán személyi hajlamok döntenek.

9. Mily korban történnek a házasságkötések? (Ki a vén leány vagy legény?)

A házasságkötés rendes ideje a leányoknál 16—20, a legényeknél 20—24. A legénynél döntő a katonaság ideje. Vén leány a 20 éven fölül, vén legény az, aki a katonaságtól visszajöve egy éven belül nem nősül. Tulajdonképpen azonban ép a sorozáskor volna a legény nősülő sorban, amint ez a katonaságról szóló panaszos népdalok különféle variációkban igazolják: (A katonaságtól hazajöve)

„Nagyon megfogok öregedni
És senkinek sem fogok kelleni”.

Egy idősebb asszony nyilatkozata szerint: akkor tetszik a leányoknak a legény leginkább, mikor húsz éves.

Végeredményben azonban a nyomorékok kivételével minden leány férjhez megy és minden legény megnősül; a kevésbé kívánatos leányokat özvegy emberek veszik el, akik ha gyermektelenek is, csak rangon alul nőülhetnek.

10. Milyen férfit vagy nőt tartanak szépnek? Szokás-e az arc festése? Férfiaknál a hosszú haj és szakáll viselete?

A szépségideálra nézve határozott választ adni vajmi nehéz, mert itt az egyéni nézetek csaknem oly eltérők, mint a középosztálynál. Pl. az egyik román népdal szerint:

Meg is fogadnám szeretőnek,
Mert tetszik nekem, mert kicsiny
És kis szájacskájával
Olyan, mint egy galambocska.

Holott a másik azt tarja:

Énekel a kakuk a fűzfa tetején
Kedves előttem a magas asszony,
Mert magas és karcsú
És szép a látásra stb.*

Említésre méltó a román leány megújuló dicsérete a Csicséren is énekelt népdalokban:

Bármily nagy is Magyarország,
A román leánynak csak nincs párja.

Ugyanily eltérő a vélemény a női arc festését illetőleg is, mely Csicséren általánosan elterjedt. (Rendszerint higanytartalmú festéket használnak, melytől idővel a fog is megfeketül.)

Az egyik népdal így szól:

Kedvesem, szép vagy,
De csak ha pirosítod magad,
Ha azonban pirosítatlan vagy,
Kereken kimondom, csúnya vagy.
Viszont a másik:

Ne ferd orcádat, kedvesem,
Mert bizony kárhózatban maradsz!
Hagyd arcodat tisztán,
Hogy üdvözült légy.**

Bár a legények teljes szakállviselete régóta idejét multa, egy környékbeli népdal szerint:

* *O suta și șase doine*. Brassó: Ciurcu 1908. 17. 1.

** *Culegere de doine, strigaturi și chiuituri*. Brassó: Ciurcu 1911. 154 és 176. 1.

A legény csak addig legény,
Míg kést nem fog szakállára,
Amikor a beretválkozást elkezdí,
Már csak félig férfi.

Egyes elejtett megjegyzésekből úgy gondolom, hogy vannak köztük is olyanok, kik a női szépséget teljes raffinement-nal értékelik, pl. hogy az a szép asszony, aki derékban karcsú és csak csipőben széles stb. Legalább részben félreértésen alapul az a nézet, mintha a kövér nőt általában szépségnek tartanák, amint ezt az uriosztály a parasztokról általában véli. T. i. a kövérség nem annyira esztétikai dicséret, hanem azt jelenti, hogy az illető leány jó húsban van, erős (igazán kövér lány nincs is Csicséren), tehát munkabíró, dolgos asszony lesz.

11. A közös táncról: Az év mely szakában (kb. hány vasárnap) és a nap mely szakában (délután vagy este) van? Van-e benne bizonyos szigorú etikett, mely kizárja a duhaj-ságot vagy teljesen f esztelen stb.? Az öregek, a pap kritizálják-e? Melyek a táncnak, ismerkedésnek, esetleg nemi érintkezésnek különös alkalmai? (Búcsúk stb.)

A táncot nyáron szabadban, télen egy üres pajtában tartják, bőjt kivételével az összes vásár- és ünnepnapokon. (A németeknél az egész betakarás idején szünetel a tánc.) Ideje kizárólag nappal van (ez szexuális erkölcs tekintetében igen fontos), délután 1—2 órától alkonyatig, kivéve munkaidőben, amikor korábban fekszenek. A tánc befejezésének oka gazdasági, t. i. a legelőre hajtott háziállatok (tehén, sertés) ekkor jönnek haza és el kell őket látni. A befejezést harangszó jelzi (ez speciális helyi szokás); mikor a harangozó harangozni indul, rendszerint elmondja a szemközt jövőknek: No, megint fognak szidni a lányok. A tánc általában elég etikettszerűen folyik. Néha óraszámra sem szólnak a táncolók egymáshoz, bár máskor a legény a tánc végén erőszakosan magához öleli a leányt, ennek nagy vihanolása közben. Minthogy a tánc szabadban folyik, rendszerint van nézőközönsége. A kislányok itt tanulnak táncolni, míg iskolaköteles korban vannak. A legállandóbb nézők azonban az öregasszonyokból kerülnek ki, akik kritizálják a táncolók ügyességét és megszólalnak minden rendezavarást. Szoktak eljárni idegen legények is nézőkként hogy esetleg ismeretséget kössenek házasság céljából. A tánc ellen semmi komoly kifogása nincs sem a papnak, sem az öregeknek.

A búcsú igen jelentéktelen szerepet játszik. Több év telik el,

míg búcsúba mennek a hodosbodrogi zárdához. Ellenben a Hegyaljára járás szállómunka idején mindenesetre nyújthat alkalmat a nemek közti szabadabb érintkezésre.

12. Szokás-e a házasság előtti együttélés titokban vagy nyíltan? Mit szól hozzá a közvélemény?

A pap: A nemi együttélés csak az esküvő után kezdődik. Általában ügyelnek, hogy a jegyesek egyedül egy pillanatra se maradjanak és még táncba is csak a szülőkkel mennek. A tanító: Előfordul rövid idővel a házasság előtt, azonban addig is oly szégyennek tartják, melyet csak a házasság tesz utólag jóvá. Így pl. nem járnak táncba, mert nyíltan kicsúfolnák őket. Erre már volt példa, amikor egy a szomszéd faluból ideszöktetett leány a táncban megjelent, ami közmegebotránkozást keltett. Jegyző: Szokás; a közvélemény teljesen rendben valónak találja. Kereskedő: Nyíltan előfordul, titokban soha. A közvélemény a nyíltan együttélőkkel szemben közönyös, mert ez az állapot sohasem állandósul, hanem többnyire csak átmeneti és ha a felek hamarosan szét nem válnak, csakhamar házasságot kötnek

Egy olyan leány, aki együtt élt egy legénnyel, egy másik legénnyel nehezebben köthet egyenrangú házasságot. Bizonyos, hogy az ily viszony, ha nem is jár oly súlyos társadalmi következményekkel, mint a középosztálynál, a leányra nézve férjhezmenetelkor hátrányt jelent.

13. Mit nem illik speciálisan egy eladó leánynak tenni? (Pl. este egyedül járni stb.)

Általában külön illemszabályok nincsenek. Este, sötétség beálltakor nem illik a boltba vagy máshova eladó leánynak járni. A leány azt mondja, azért nem jár egyedül, mert fél, hogy ellopják. (L. 16.)

14. Kik esnek szigorúbb megítélés alá nemi erkölcs tekintetében, leányok-e vagy asszonyok?

A jegyző: Egyformán enyhe a megítélés mindkettővel szemben. A többiek szerint (szerintem is): A leányt sokkal szigorúbban ítélik meg. (A környékbeli sváboknál fordítva áll a dolog. A leány tehet úgyszólván úgy, ahogy akar, holott az asszony a férjnek felelős). Említésre méltó azonban, hogy a házasságtörés sohasem válási ok. Ilyenkor a megcsalt férj mindössze alaposan elveri az asszonyt, amivel a közvélemény szerint eleget lett férji kötelességének, bár az asszony természetesen jó hírét ezzel elvesztette. Ha a férj feleségét nem verné meg, ezt a közvélemény rosszalná. Miért nem tanítja (t. i. jobb erkölcsre) az asszonyt? mondják ilyenkor. Meg kell említenem, hogy

egyáltalában nem hallottam semmiféle parasztnál sem példát arra, hogy egyes elszigetelt házasságtörés mint válási ok szerepelt volna. Természetesen a férj szokta legutoljára megtudni a nő hűtlenségét, amint ezt a román közmondás is tartja: *Ce scie satui, nu scie barbatul*, amit tud a falu, azt a férj nem tudja.

15. Sokkal enyhébb-e a férfi megítélése nemi erkölcs tekintetében? Mit tartanak férfinál megbotránkoztatónak?

A férfi megítélése sokkal enyhébb. Elítélik, ha a férfi feleségét kitől gyermekei vannak, elhagyja. Más az, ha gyermekek nincsenek, mert ilyenkor az elhagyás jogos okául a meddőséget tekintik. A jegyző szerint semmin sem botránkoztat meg, ellenben a többiek szerint (és ezt tartom igaznak) megbotránkoztat a férfin akkor, ha fölnőtt gyermekeinek rossz példát mutat életmódja által.

16. Fordúl-e elő leányszöktetés? Rendes intézmény-e? Mit szól hozzá a közvélemény? Hogy volt régebben? Leányp vásár vagy ilyenféle intézmények vannak-e?

Leányszöktetések meglehetősen gyakoriak most is. Úgy hallottam,

még Amerikában is folytatják. Ha a szöktetés megtörtént, a leány visszaszerzésére a szülők legtöbbször a csendőrséghez fordulnak, de később beletörődnek a történetekbe. A közvélemény mindig a fiatalok pártján van, mert a meggyőződés az, hogy a szöktetés a leány hallgatólagos megegyezésével történt és célja az, hogy valamelyik fél szüleinek ellenállását megtörje. Régebben a leány rokonai nem fordultak

a csendőrséghez, hanem a férfiak egymás közt fegyveresen intézték el az ilyesmit. Ma az ily esetek nem vesznek tragikus fordulatot és az egész szöktetés nagyon enyhe formája a réginek. Példaként lehetőleg szószerint idézem egy fiatal legény elbeszélését egy barátjának leányszöktetéséről. A szöktető egy vízimolnár Áron nevű fia.

— Az eset tánc közben történt. Elállt egy kocsi, rajta ült Áron két barátja. Erre Áron megfogta a leány kezét és rászólt: Gyerünk! A leány ellenkezett, sírt és kiáltotta: Megmondtam, hogy nem megyek. De a két legénnyel Áron gyorsan kocsira tette, noha a leány sikoltozott, hogy leugrik. Mikor már kinn voltak a faluból, a legények rászóltak: No Katica, most már leugorhatsz! De nagyon sáros volt az út, így hát azt felelte: Itt már nem ugrok le. (Ez persze az elbeszélő tréfája). A leányt azért kellett megszőktetni, mert csak akkor adták volna oda, ha már Áron túl van a katonaságon, ő pedig félt, hogy míg odalesz három évre, addig más veszi el a Katicát, mert ilyen leány nincs több a faluban.

Néhány nap múlva találkoztam a megszöktetett leány nagypapjával, aki mosolyogva beszélt az esetről és egyebek közt ezt mondta: „Ez a szokás már így volt, így találtuk mi és így is marad utánunk.”

A pap sem talál semmi rosszalni valót a szöktetésben. Maga is beszélt eseteket, amikor a legény apja nagy sopánkodás közben panaszkolta fia tettét, fenyegetőzve, hogy följelenti, vagy már is följelentette a csendőröknek, azonban nyilvánvaló volt, hogy a dolog tudtával történt és nagyon örül annak, hogy sikerült, a paphoz pedig csak azért jön panaszkodni, hogy hallja, mit szól a világ fia tettehez.

Nem régen egy közeli román faluban tényleg erőszakos leányszöktetés volt, amikor is a bíróság (úgy látszik, példaadás kedvéért) a szöktetőt és barátait néhány évi börtönnel sújtotta. Ez sok szóbeszédre adott alkalmat. Nem helytelenítették a bíróság eljárását, azonban azt hiszem, annál nagyobb virtusszámba fog menni ezután a szöktetés.

Nagyon kiemelendő az, hogy a szöktetés csakis egyenlő vagyonúak közt szokásos és az esetek nagy részében a leány anyjának tudtával megy végbe. Néhány napig a kukoricában bujdosnak, amikor is nem ritkán a leány anyja látja el őket étellel.

17. Hogyan illik egy magányos asszonynak élni, akinek az ura katona vagy Amerikában van? (Pl. a férj szüleinél kell laknia stb.)

Rendszerint előzetesen megegyeznek. A fiatal asszony saját vagy férje szüleihez megy, az idősebb egyedül marad. Néha fiatalabb asszony is marad egyedül és ilyenkor gyakran előfordul, hogy kifogásolható erkölcsi életet folytat. Oly esetről is tudok, hogy egy menyecske kereken megírta Amerikába ment urának, hogy ha egy éven belül haza nem jön, tovább nem áll jót magáról.

18. Vérfertőzés és nemi perverzítások fordulnak-e elő? Mi erről a közvélemény?

Ilyenféléről egyik informálom sem tud.

19. Szokásos-e a magzatelhajtás? (Esetleges módjai.) Mi erről erkölcsi tekintetben a közvélemény?

Erről persze biztos adatokat nehéz szerezni. A pap azt állítja, hogy föltétlenül bűnnek tartják és már a veszélyesség miatt is félnek megtenni, ellenben a fogamzás megakadályozása szokásos. A jegyző szerint általában szokásos és a közvélemény nem ütközik meg rajta. Szerintem nyilvánosan mindenki helyteleníti, de valószínű, hogy titokban, ha már nagy a család, szükséges rossznak tartják.

20. Szokásos-e az egy- vagy kétgyerekrendszer? Általában kisebb-e a születések száma, mint régen volt?

Általában négy gyereket nem sokalnak; több azonban már igen ritka. Kevés gyermek a gazdagoknál szokás.

A tanító: Ha valakinek egyetlen gyereke meghal, azt mondják rá a többiek: úgy kell neki! Volt eset, hogy egy embernek két gyereke közül egy meghalt, mire sokan mondták: Csak haljon meg a másik is!

A születések száma csökkenőben van, de ennek legalább részben az is oka, hogy a javakorabeli férfiak egy része Amerikában van. A már előbb (1. l.) említett jelenség is figyelembe veendő, t. i. hogy 1869-ben a népesség száma nagyobb volt, noha a legújabb kortól eltekintve kivándorlás nem történt.

21. Hogyan nevelik a gyermeket? Egyetértenek-e ebben a tekintetben az iskolával?

Általában megnyugszanak abban, hogy az iskola helyes irányban működik, azonban nagyon elvárják, hogy az iskola jó modorra, tisztességtudásra (*omenie*) neveljen. (A jegyző: Keveset törődnek a gyerek nevelésével).

22. Hogy bánnak a gyerekekkel? Verik-e?

A pap, tanító és kereskedő egyetértenek ebben, hogy a gyerekekkel

jól bánnak. A jegyző: Bár ritkán verik a gyerekeket, inkább rosszul bánnak vele, mint jól. Költségkímélés szempontjából, önzésből nem gyógyíttatják a beteg gyereket és bajában nem éreznek vele. Abban egyhangú a vélemény, hogy a gyerek túldolgoztatásáról szó sem lehet. A tanító szerint egyik szomszédjának fia sem dolgozik eleget, amit már többször szóvá is tett, azonban eredménytelenül. Az egyik így felelt: „Minek dolgozzék uram, amíg én élek?”

Ami a jegyző állítását illeti, az valószínű, hogy sok esetben takarékoságból nem hívnak orvost, azonban a paraszt előtt nyilván nem oly világos e mulasztás és a beteg lehető halála közti szükség-szerű összefüggés. Az én tapasztalatom az, hogy a gyermekkel föltűnő gyöngédséggel bánnak, sőt sok esetben elkényeztetik. Néha, hirtelen haragból, ugyan megütik, de rendszeres, ismétlődő verésről sohasem hallottam, hacsaknem részegeseknél, amit azonban a közvélemény határozottan elítéli. Ha gyerekek verekednek és a megvert fél anyjához megy panasza, sok esetben láttam, hogy erre az animális anyai szeretet megdöbbenő kitörése következik, ami nem ritkán végződik a két gyerek anyja közti ellenségeskedéssel.

23. Gyakori-e az asszonyverés? Mily esetben?

Az asszonyverés összes informálóim és saját véleményem szerint is meglehetősen ritka, csupán a jegyző tartja gyakorinak. Az ok csaknem kivétel nélkül három csoportba tartozik: a férj részegsége, féltékenysége vagy pedig az, hogy az asszony tiszteletlenül viselkedik a férj szüleivel szemben. A közvélemény ugyan körülbelül magánügynek tekinti az ily eseteket, de a részegségből következő verést általában megszólják,

24. Mi az öregek sorsa? Nem tekintik-e a gyermekek tehernek az öregeket és nem éreztetik-e ezt velük?

A jegyző: Nagyon is annak tekintik és ezt éreztetik velük. Mikor a gyermekek fölnőnek, a családfő tekintélye megrendül, gyermekei presszionálják a birtok átadására. A többiek azonban meg egyeznek abban, hogy a családfő tekintélyét megtartja, még ha munkaképtelen is és ha ki is adja a vagyont, kivéve ha valami föltűnő erkölcsi fogatkozásban szenved (pl. részeges) vagy annyira elöregszik, hogy alkalmatlan a vagyon kezelésére. A kereskedő azt is állítja, hogy noha vannak egyes kivételek, de általában a szülők iránti tiszteletlenséget a gyilkosságnál is nagyobb bűn számba veszik.

E kérdésnél minden parasztságnál a fordulópontra a birtok átadásának problémája. Mikor a gyermekek fölnőnek, természetesen megvan bennük a vágy, hogy a maguk urai legyenek. Ennek rendes időpontja a gyermek családalapítása. Míg Csicséren azonban a szabály az, hogy a szülői tekintély elnyomja a fiatalok hatalmi vágyát, a szomszédos németégnél a családfő befolyása és tekintélye egyenes arányban áll munkaképességével. — Jellemző e fölfogásra nézve az alábbi szószerinti párbeszéd:

— *Wie geht's, dem Alten? Lebt er noch?*

— *Jo, jo, der lebt a noch. Der essst schon a mehr, wie sei Arbeit wert is.*

Vagy ilyen épen nem ritka nyilatkozatok az apáról:

— *Der Teufel hätt' ihn a schon holen können!*

IV. Társadalmi erkölcsök. (Hagyományok,)

25. Régi szokások, babonák komoly akadályai-e a gazdasági haladásnak, vagy könnyen legyőzhetők?

Ilyen szokások és babonák nincsenek. A biztosításnál szokták ugyan mondani, hogy: „Nem biztosítok, az istenre bízom, legyen, ahogy ő akarja”. Azonban közelebbi vizsgálatra kitűnik, hogy ez

legtöbbször csak szólam és hogy az illetőnek vagy nincs pénze biztosításra, vagy nem hiszi, hogy a koczkázat nagy. Általában szabályként állítható föl, hogy ahol valamely szokás nagy gazdasági kárt jelent és e szokás és a kár közti összefüggés a paraszt előtt — az ő ítélőképessége szerint — világossá válik, e szokás még akkor is pusztulásra van ítélve, ha a régiség és a közvélemény egyelőre erőt is adnak neki.

26. Milyen szokásokhoz ragaszkodnak leginkább?

Nagyon ragaszkodnak a halotti torhoz (*pomana*) és a halál évfordulójának megünnepléséhez. A torokon nagy pálinkázások folynak (kisebb toron egy akó, nagyobbban egy hektoliter pálinka fogy el), ami érzékeny kiadás a családra nézve. A halotti miséknél a szomszéd falu papja megkísérelte kiküszöbölni azt a szokást, hogy a templomban pálinkázzanak, de ez az újítási kísérlet nagy visszatetszést keltett (még most is emlegetik) és kivihetetlennek bizonyult. Hogy a torokon a pálinka hamarabb elbódítsa a vendégeket, szokás titokban maszlagot keverni az italba.

27. Miben nyilvánul meg a fényűzés, különösen az olyan, mely gazdaságilag romlást okozó?

Nagy a fényűzés ruházkodásban, kivált fiatal nőknél, de újabban legényeknél is. Régebben a nők csak maguk fonta és szötte ruhát viseltek, újabban azonban városi boltok révén elterjedt a selyem szoknya. Ez leghőbb vágya és legnagyobb büszkesége a fiatal nőknek és az ennek megszerzésére fordított áldozat messze fölülmúlja anyagi helyzetüket.* Egy ily szoknya ára 20 és 50 korona közt ingadozik és van rá eset, hogy egy szegényebb leány egész nyáron csak azért dolgozik, hogy egy selyemszoknyára valót takarítson meg.

Egy asszony megmutatta nekem menyje összes ruhakészletét, közte mintegy tizenkét selyemszoknyát (szokatlanul sok), miközben sűrűn ismételte rosszul leplezett büszkeséggel.

— Látod úrfi, ilyen ostobák a románok, erre költik a pénzt. Urához fordulva megkérdeztem, hogy nem sajnálnak-e ennyi pénzt selyemre? A következő példázattal felelt.

— Ha az én fiam sírva jön hozzám, hogy adjak neki egy darab kenyeret, mert a szomszéd fiának is van, kell hogy adjak neki is. Hát ép így van a dolog az asszonyokkal. Ha az egyiknek van, kell a másiknak is.

— Vigyáznia” kell a kutatónak arra, hogy fényűzésnek első sorban csak azt tekintse, ami nem áll az illető anyagi helyzetével arányban.

A selyemszoknyán kívül a selyemkendő is költséges dolog és az ezüst tallérok nemkülönben.

— Mindenem kapnak, ami csak fényes, mint a majmok, mondta mérgesen a pap.

Ujabbán a legények is sokat költenek selyemmellényekre, továbbá nadrágra és csizmára (28 — 32 korona). A selyem költséges voltát nagyban emeli az, hogy igen hamar elvásik. (A szögön lóg és ott szakad el, mondják az asszonyok.) A divatra azonban a város hatása csakis a ruha anyagában mutatkozik. Legújabbán Fibis nevű temesi faluból terjed egy költséges divat, az ingvállakra és fejkendőkre alkalmazott igen ízléses ezüstszásalás hímzés. Talán érdemes azt is megemlíteni, hogy ezt az új divatot egy Fibisra férjhez ment menyecske honosította meg, aki látogatába ilyen hímzéses ingvállban jött haza.

Mikor egyszer egy kelengyevizsgálatról tértem vissza, az úton egy öregebb asszony szólított meg.

— Igaz, hogy fölirtad, hogy N.-nek hány selyemszoknyája van?

— Föl bizony, feleltem.

— Hát azt is fölirtad mellé, hogy az apjának mennyi az adóssága?

E csipős megjegyzés egyúttal példája annak a társalgásban való ügyességnek és elmésségnek, mely különösen a nőknél gyakori.

28. Vannak-e oly költséges családi események (születés, temetés stb.), melyek a család anyagi romlását okozhatják?

Jobb-e ma a helyzet, mint régen?

Aránylag igen költséges az esküvő és a halotti tor. Egy átlagos lakodalom költsége 200 korona körül van, egy toré pedig 10 körül. Sokszor e költség megtakarítása okozza a szöktetést. E szokás változatlan és elég érzékeny teher egy családra nézve.

29. Az alkoholizmus erős-e? (A múlthoz .képest.) Mit isznak?

Nők, gyermekek isznak-e? Szégyen-e, ha egy asszony szeszes italt iszik?

Az alkoholizmus meglehetősen erős. Elfogy évente a korcsmában mintegy 4800 liter tiszta alkohol, 5000 liter bor és 5500 liter sör, összesen 17—18 ezer korona értékben. Fejenként jut tiszta alkohol-értékre átszámítva, 5,2 liter mintegy 17 korona értékben. Ez ugyan látszólag alatta marad az országos átlagnak, mely 10 liter tiszta alkohol, azonban csak látszólag, mert a fönti számban nincs benne a saját főzetű vagy szűrésű és a városban fogyasztott alkohol. A múlthoz képest (pl. húsz év óta) alig látható változás. Különös ok nélkül

hétköznap nem igen ülnek a korcsmában, hanem hazahozatják a pálinkát. Nők ritkán, gyermekek még ritkábban isznak; van azonban néhány közismerten részeges asszony. Az asszonyok csak otthon isznak, nyilvános helyen inni szégyen.

30. Vannak-e abszolút antialkoholisták és antinikotinsták?

Mi erről a közvélemény? Szégyen-e, ha valaki nem iszik, vagy eismlerést kelt?

Olyan, aki nem iszik, alig van; nem dohányzó is csak néhány akad. Általában dicsérőleg szokták emlegetni, ha valaki sohasem látható részegen, vagy egyáltalában nem jár korcsmába. Azonban, ha valaki abszolút antialkoholista, arra nézve a tanító szerint az a vélemény, hogy beteg. A nemdohányzást különösen takarékosági szempontból dicsérik.

31. Hogy bánnak a háziállatokkal? Van-e kedvenc háziállat? Többre becsülik-e, mintamennyi gazdasági értéke? Becézik-e? (Pl. csókolják stb.)

Mindenki egyetért abban, hogy jól bánnak a háziállattal. A kereskedő hozzászói: Általában jobban szeretik a szaporítás céljából megtartásra szántakat, pl. a kancacsikót, üszöborjút. Ezeket nagyon is becézik: nyakára szalagot, csengőt tesznek, cukorra szoktatják, stb. és gyakran gazdasági értékénél többre becsülik.

32. Mi a falusi nép fő beszéd tárgya a szokásos gazdasági ügyeken kívül?

Általában azt mondhatni, hogy a faluban és a környéken előforduló nevezetesebb események. A pap szerint nagy előszeretettel kritizálják a falu egyházi és politikai vezetőinek hivatali és magánügyeit. A jegyző szerint az adózás és a nehéz megélhetési viszonyok nagyon gyakori beszéd tárgyak. A kereskedő szerint mindezekon kívül sokat beszélgetnek a többé vagy kevésbé szerencsés vételekről és eladásokról, pl. lóvásárlásról stb.

Ünnep- és vasárnapok délutánjain kiülnek a házak elé, néhol férfiak, néhol nők, vegyesen ritkán. Ezt úgy mondják, hogy diványoznak (divanesc). Ilyen diványozáson sohasem énekelnek, sem nem mesélnek, hanem beszélgetnek, anekdotáznak. Egy öreg asszonyt, aki a tánc-hellyel szemben lakik és akinek a háza előtti hely különösen kedvelt találkozóhely, megkérdeztem, hogy miről szoktak ott az asszonyok beszélni.

— Selyem szoknyákról, arról, hogy ki kivel jár jegyben, hogy

ki kit vesz el, meg arról, hogy ki hogy táncol. Hogy ez a legény úgy táncol, mint egy vén ember, meg ilyenekről, hangzott a válasz. Mikor egy ember házából kijöttem, rámutattam a szomszéd ház előtt fonó és diványozó 5—6 asszonyra és megkérdeztem:

— Vajon miről beszélnek?

— Miről? Hát arról pl., hogy te itt vagy a faluban, meg hogy én mit beszélhetek most veled.

Egyes érdekesebb távoli esetek is sokat foglalkoztatják őket. Fölötte jellemző, hogy pl. nincs ember a faluban, aki ne tudna a Titanic süllyedéséről vagy Vlaicu repüléséről — ezek ott tartózkodásom idején gyakori beszédtemák voltak — ellenben a magyar parlamenti eseményekről, pl. a Kovács-féle merényletről senkisémmel tudott azok közül, akiket megkérdeztem. Pedig az aradi *Poporul Roman* több példányban jár a faluba és ott olvashattak róla, de nyilván nem érdeklí őket a parlament.

33. Mivel töltik a szabad időt: 1. este, 2. vásár- és ünnepnap és 3. télen?

Általában korán, a sötétség beállta után mintegy másfél órával fekszenek le. Vasár- és ünnepnapokon a templom után a fiatalok táncba mennek, az asszonyok „diványoznak” (1. az előbbi pontot), a férfiak pedig gyakran a ház előtt kártyáznak. A kártyázás szabályszerint nem pénzbe, hanem pl. mogyoróba megy, elvéve játszanak csekély pénzbe, még ritkábban nagyba. Ez utóbbi a jegyző szerint a napszamosok közt harapódzott el, a nyereségkülönbözet néha több forintra is rúghat. A gyerekek pénzezni szoktak, sohasem gomboznak.

Télen sok a szabadidő és tulajdonképpen ezen alapul a háziipar. A férfiak fűzfakosarakat fonnak, a nők fonnak, szőnek; a fonást télen-nyáron űzik, a szövést csakis télen. Minden házban van szövőszék és minden nő érti a rajta való munkát. A házban található ruhanemű a bőrön és selyemszöveten kívül csaknem mind otthon készül. Ily munkában a nők igen ügyesek és bizonyos, hogy amíg a téli munkaidő egyébként nem értékesíthető, gazdaságilag is teljesen megokolt e háziiparhoz való ragaszkodás. A fonáshoz hasonlóan félig munka, félig szórakozás télen a tollfosztás és kukoricamorzsolás. Télen az újságolvasás, és az olvasás általában véve, intenzívebb. Bár sokan ismerik a betűket, folyékonyan olvasni aránylag kevesen tudnak. Elmennek tehát télen az ilyenekhez, akik hangosan fölolvassák az újságból, a kalendáriumból és verseskönyvekből. A verseket éneklő hangon, a ritmust éreztetve olvassák, oly módon, mint a gyermekek szokták. Ilyenkor mesélnek az öregasszonyok a gyerekeknek is minden-

félét: anekdotákat, fantasztikus regéket, közismert didaktikus meséket (pl. a tücsökről és hangyáról) és végül bibliai történeteket. Iskolába nem járó gyermekek ilyenkor hallanak először Krisztus születéséről, az apostolokról stb. Szokás az is, hogy ahol jobbhagú énekes lakik, összejönnek a legények és óraszámra énekelnek.

V. A falu kriminalitása

34. Melyek a faluban gyakrabban előforduló büntettek?

Lopás, mezőrendőri kihágások, könnyű és súlyos testi sértések. Gyilkosság igen régóta nem volt, a rablások, melyek régebben (25—30 év előtt) napirenden voltak, teljesen megszűntek. Azonban nagyon fejlődik a csalásra való hajlam. Idegen vagy ismeretlen névre varrógépet vesznek. Hasonló nevűek telekkönyvi kivonatával kísérelnek meg csalást. Ujabbán váltót is hamisítanak, sőt saját aláírásukat letagadják.

35. Miben mutatkozik a legénykedés? (Verekedés, lopás, csalás, ivás stb. oly cselekedetek, melyeknél a főmotívum nem az anyagi előny vagy az élvezet, hanem a bravúr, a veszély keresése.)

Ivásban, verekedésben, lopásban és csalásban. Verekedni többnyire kézzel szokás, azonban a bot és kés használata sem szokatlan. A verekedés oka a legkülönfélébb, de előfordul, hogy minden különösebb ok nélkül leütnék valakit a sötétben. Legénykedésből lopni, kivált valami furfangos lopást véghez vinni, nagyon szokásos. Mióta azonban a csendőrök szigorúan kinyomozzák az ily eseteket, a lopás túlságosan kockázatos lett és helyét meglepően foglalja el a csalás, mely néha a legfurfangosabb módon van kieszelve. Fordulnak elő vásári csalások, városi kereskedők megkárosítása oly módon, hogy más falubeli neve alatt vesznek hitelt igénybe stb., ahol azonban mindig a furfang, a más eszén való túljárás a fő, nem pedig az anyagi előny.

36. Milyen erkölcsi megítélés alá esnek a lopás, csalás különféle kategóriái? (Pl. vadorzás, mezei lopás, stb.) Mi a különösen elítélt lopás és csalás?

Általában a lopás hasonlíthatatlanul enyhébb megítélés alá esik, mint a középosztálynál. Különösen enyhítő körülmény, ha a lopás motívuma nem anyagi előny szerzése, hanem bosszú, virtuskodás avagy épen szükség.

A tanító szerint: Ha gazdag lop, arra azt mondják, hogy ez rossz hajlam jele, míg a szegény csak kényszerből teszi. Mert mi mást tehetne? Ha a lopott tárgy csekély értékű, az egész esetet igen

enyhén ítélik meg. Ha valaki más határból lop búzát, senkisémet árulja el, hacsak nem félelemből. Természetesen a vásári lopás még enyhébb dolog. A legsúlyosabb esetnek tekintik, ha valaki a faluban egy házból (tehát nem a mezőről) lop gabonát. A kereskedő szerint, még ha tekintélyesebb gazda is követ el lopást, akkor sem a megvetés, hanem inkább az őt ért büntetés fölötti káröröm nyilvánul meg.

Kiemelendő, hogy a vadorzást legtávolabbról sem ítélik el, sőt férfias sportnak tekintik. E fölfogáson a súlyos büntetések mit sem változtatnak.

37. Nagy szegény-e börtönviseltnak lenni? Melyek az enyhítő körülmények? (Pl. nőtlennél nem nagy szegény, nősnél igen, verekedés miatt nem szegény stb.)

A börtön egymagában nem megszegényítő. Egyáltalában nem szegény a vizsgálati fogság vagy a virtuskodásért (verekedés, lopás, csalás) kiszabott büntetés. Szegény ellenben a szülők vagy öregemberek bántalmazásáért bezárva lenni. A szegény jobban sújtja a nőt, mint a nőtlent (feleségét és gyermekeit is csúfolják), a gazdagot mint a szegényt. Nagy szegény lenne nőnek bezárva lenni, de erre aligha volt eset.

38. Különösen milyen törvényeket nem respektálnak és mely törvények áthágását mozdítják elő? (Pl. dohány-csempészet, titkos szeszfőzés stb.)

Különösen nem respektálják a vadászati, halászati törvényeket, szeszfőzési és dohánycsempészeti tilalmat, általában — mint a tanító összefoglalólag mondta — minden oly intézkedést, mely a megélhetést nehezíti. A jegyző: Egyáltalában semmi törvényt sem respektálnak, csak a büntetéstől félnek.

39. Kinek megkárosítása esik enyhébb megítélés alá? (Más falubelik, zsidók stb.)

Általában mindenkié, aki nem hozzájuk tartozik, pl. más falubelié, más osztályhoz tartozóé, így a faluban lakó kereskedőt is kevésbé szabad megkárosítani, mint egy idegen kereskedőt.

VI. Esztétika és kultúra

40. Szoktak-e télen olvasni és miféle könyvek (Biblia, imakönyv, naptár, Petőfi stb.) gyakoriak? Gyakori-e a levélírás?

Sok teljes analfabéta van és nem kevés azok száma, akik csak a betűket ismerik és csak nevüket tudják nehézség nélkül leírni, ellenben kevesen tudnak folyékonyan olvasni. Az ilyenek télen nagyon

keresett egyének; ők olvasnak föl az újságból és a naptárból. A *Poporul Roman* c. hetilapnak, mely Aradon jelenik meg, 15 előfizetője és kb. 20 vevője van (kolportálják) egy szám ára 10 fillér. A lap bő tartalma (talán kevesebb több volna); mint Aradon hallottam, most készülnek nagyobb gonddal szerkeszteni. Legkedveltebb olvasmány télen a régi és új kalendárium, melyből az egyik fajtát az egyházmegye adja ki (ára 50 fillér), a másikat Aradon veszik a vásáron (30 fillér). Tartalmuk hasonló a magyar népies naptárhoz. Naptár és imakönyv (ezt hoznak Amerikából is) átlag minden második háznál akad, iskoláskönyv (ezt is szeretik olvasni) pedig mindenütt. Egyéb könyv ritka; egyházi énekeskönyv van körülbelül 20, népdalgyűjtemény 20—25 darab és 2—3 biblia, a baptistáknál. Az utóbbi az angol bibliatársaság kiadványa, állítólag igen rossz fordítás és a Károlyi-féle magyar szöveg után készült. E szegényes viszonyokon nagyot lendített az, hogy egy év óta az aradi püspök szigorúan követeli, hogy a már előzetesen könyvtári célra szánt 100 koronát tényleg el is költse az egyház, úgy hogy már most mintegy 50—60 ilyen kölcsönzésre szánt könyv van a papnál.

Levelet írnak a távollevő katonák (de ez ritka, mert kivételes eset, ha valaki nem Aradon szolgál) és az Amerikában levők. Minden más levél szabály szerint fizetési felszólítás és levelet kapni, ha valakinek nincs katona fia vagy amerikai rokona, szegyen. Magam is hallottam több alkalommal: »Úgy szégyeltem, hogy ma levelet kaptam«. Mikor a postásfiúnak egyszer azt mondtam: Hát ennyi levél az egészposta? Így vágott vissza: Persze! Mert nálunk nem sokan adósok, mint nálatok Aradon.*

41. Mulatnak-e fogékonyt a zene, ének és költészet iránt? Keletkeznek-e a faluban ma is népdalok? Átvesznek-e idegen (más nemzetiségű) dalokat és dallamokat? Operettmelódiákat? Szoktak-e jönni komédiások? Van-e mozi, grammofon?

A zene, ének és költészet iránt általában fogékonyak, a faluban ma is keletkeznek egyre-másra népdalok, magyar melódiákat énekelnek, néha a szöveg egy részét is (németet soha, pedig a németek közelebb laknak a faluhoz, mint a magyarok), valamint operettmelódiákat is, melyek vagy a város vagy a katonaság közvetítésével jutnak el hozzájuk. Komédiások a faluba ritkán jönnek, de a

* Külön kell fölhívnom a gyűjtők figyelmét a paraszt levelek gyűjtésének nagy fontosság-ára, melyek sokszor fölötte értékes adatokat tartalmaznak. Ha a levél tulajdonosa bármily okból nem akarja a levelet odaadni, legcélszerűbb leírásra elkérni, amit ritkán tagadnak meg. Sőt legjobb így kezdeni a kérés, mire a tulajdonos rendszerint önkénytelenül mond le a levélről.

városban látnak ilyesmit, még mozit is. A bűvészmutatványokat természetesen módon magyarázzák, egyszerűen csalafintaságnak tekintve azokat. Grammofonja a tanítónak van, melyet nagy élvezettel hallgatnak. Amikor Aradról román népdalokat tartalmazó füzeteket hoztam magammal, még a szomszédságból is eljöttek és néha este addig kértek, míg föl nem olvastam nekik. Öregebbek is hallgatták és bár mosolyogtak a szerelmi daloknál, egészen meglepett az egyéb osztályoknál öregebb korban oly ritkán mutakozó élvezése a költészetnek. Bár semmiféle más dolgot nem kértek tőlem, e könyveimet elkéreggették sorra. A román népdalok igen olcsó (néhány filléres) füzetekben kaphatók és bizonyára könnyen lennének még jobban terjeszthetők.* E gyűjteményeket elolvastam és azt hiszem, szerencsés az a nép, melynek ezek legkedveltebb olvasmányai. Bár persze vannak köztük selejtes darabok, legtöbbjük túlárad a naivságtól, frissességtől és költészettől. Hogy az olvasó némi fogalmat szerezzen e dalok hangulatáról, hadd álljon itt lehetőleg szószerinti fordításban két próba. Az első (egy magyar költő szavaival élve) „az oktalan szomorúság” gyöngéd hangulata, a másik pedig a virágszeretet parasztos, pompázó és naiv megnyilvánulása:

Odalenn, anyám, a mezőn
 Van egy diófa különös levéllel;
 A diófa tetejében
 Kakukfióka énekel
 És olyan bánatosan énekel,
 Hogy a víz egy helyben áll folyás helyett.
 Az emberek nem tudnak szántani,
 Sem az urak reggelizni,
 Kakuk madár, a te bánatodtól!

*

Ha tudom, hogy szeretőm jön,
 Földiszítem a házat.
 Az ablakba
 Bazsalikomot,
 Az üvegbe
 Úri bokrétát,
 Az asztalra
 Válogatott csokrot;
 Az ágyra pedig,
 Fenyőfacsokrot,

* Meglepő, hogy mennyire nincsenek csak félig-meddig is elfogadható népies kiadású magyar népdalgyűjtemények.

A kemencére
 Hajnalkacsokrot,
 A rácsra
 Hársvirág csokrot
 És az ajtóra
 Finom rózsát.
 Hogy a népköltészet milyen eleven, azt eléggé
 mutatja, hogy
 már Amerika is bevonult a falu költészeti témái közé.
 Ennek példája-
 ként hadd álljon itt egy legújabb próba. Szerzőjét is
 sikerült meg-
 állapítanom, egy fiatal, Amerikát járt ember
 személyében. Ha versnek
 rossz is, a benne megnyilvánuló érzélem igaz és
 közvetlenségében
 fogalmat nyújt arról a csüggedt, kétségbeesett
 hangulatról, mely
 Amerikába űzi a falu népét
 Zöld levele a moharnak . . .
 Néha az jut eszembe,
 Hogy mérget igyák, hogy meghaljak.
 Egy helyben állok és gondolkozom:
 Még vannak leélni való napjaim,
 Hogy kedvesemet szeressem,
 Hogy adót fizessek
 És hogy aztán katonáskodjam.
 Amerika jó ország,
 Sok legény gyűl ott össze,
 A nagy fölírású pénz
 Nagyon csábítja az embert.
 Ott vasgyárok vannak,
 Sok legény vész el bennük.

A faluban van parasztokból álló egyházi énekkar, melyet a tanító szervezett és melyre a csicsérik fölötté büszkék. Ez az énekkar buzgón gyakorol. A tánchoz való zenét régebben cigány szolgáltatta, ma azonban ezt románok végzik.

42. Virágos kert van-e mindenütt? Melyek a kedvenc virágok? Van-e ebben valami újabb divat? Télen van-e virág a szobában?

Virágos kert minden háznál van és télen is tartanak virágot, többnyire muskátlít. Kedvenc virág a bazsalikom, ezt tűzik föl a leányok, ezt hordják kalapjuk mellett a legények.* Újabban terjed a nemesített rózsza, de egyelőre még csak mintegy tíz házban van.

*) A gyűjtő figyeljen arra, hogy legtöbb helyt, ha többféle virágot is szeretnek, rendszerint csak 1 — 2 félélt tűznek föl.

43. Van-e népművészet és miben mutatkozik a művészi képesség? (Szövés, varrás, faragás, berakás, ólmozás, agyagipar, festés, házormokon és bútorokon, gyékényfonás.)

Már az 1. pontban volt szó a háziiparról, mint kereseti forrásról. A férfiak kosárfonásának művészi jellege alig van. Inkább mondhatni ezt a nők munkájáról, a szövésről, fehérneművarrásról és díszítésről. A juhot főként gyapjáért, a háziipar kedvéért tartják, hogy fonaluk legyen. E fonalból szövik azt a szövetet, melyből szőnyeg, ágytakaró, tarisznya (strapa), továbbá a férfiak és nők ruhája készül. A fonalat városi szépfestők színesítik, a subaszövetet pedig bánási falusi iparosok kallózzák és néha varrják is. A nők mindenféle varrást könnyen tanulnak meg és végeznek is ilyen munkát mások számára. Annyi azonban kétségtelen, hogy ízlésük (talán a város közelléte folytán) megingott, az újabb szövések a régiekhez képest veszítettek egyszerűségben, jellegzetességben

VII. A falu belélete

44. Milyen az osztálytagozódás a parasztságon belül? Milyen más osztályok vannak kívülük a faluban?

E határokat kizárólag a vagyon vonja meg. Akinek egy nyolcad szessziója van (kb. 5 kat. hold) az már „gazda”. A vagyoni helyzet szerint ily osztályok vannak: 1. Akiknek annyi földjük van, hogy nem járnak napszámba. 2. Akiknek van földjük, de napszámba kell járniuk, hogy megélhessenek. 3. Akiknek csak házuk van (zsellér): 4. Akik más házában laknak (lakó). Ezek azonban csak elméleti kategóriák, tényleg élesen megvont határok nincsenek. Mégis elmondhatni, hogy a körülbelül egyforma vagyonúak között szivesebb és gyakoribb az érintkezés. Nagy szerepe van a vérrokonságnak, mely erős összetartó kapocs köztük és még a vagyoni különbséget is nagyban enyhíti a rokonságon belül. A rokonság (*neamuri*) általában erősen összetart és pl. községi választásoknál körülbelül biztosan számíthat mindenki a saját rokoni támogatására.

Földműveseken kívül van egy német és két zsidó kereskedő, továbbá három vízimolnár, két kovács és két borbély (ezek mind falubeli románok) és egy magyar bábaasszony, akinek falubeli román férje van. Időről-időre próbálkoznak német bognárok, csizmadiák: de nem tudnak megélni és tovább mennek.

45. Kikre hallgatnak? Kik a vezérek? Mi biztosítja a tekintélyt és befolyást?

E kérdésre meglehetősen eltérő válaszokat kaptam. A pap szerint csak a nagyszájúakra hallgatnak. Panaszolta, hogy a demagógia kivált egyházi téren nyilvánul meg, a papnál sokkalta jobban

félnek a jegyzőtől, akinek tényleges hatalom (adókvetés, csendőrök) van a kezében. A tanító szerint: a szájasokra hallgatnak, de rendszerint ezek az okosabbak is és jobban vannak informálva (pl. a politikában). A jegyző szerint: általában nehezen befolyásolhatók. Kevesen hallgatnak a jegyzőre, akire a nagy adó miatt haragszanak, hanem vallási és nemzetiségi okok miatt inkább a papra és tanítóra. A magukból valónál tekintélyt és befolyást biztosít: 1. a vagyon, 2. bőbeszédűség és 3. az okosság. A kereskedő szerint: Hallgatnak az intelligenciára és a községi tisztviselőkre. A magukból valók közül tekintélyt és befolyást élveznek a gazdagok, a józan életűek, a volt községi tisztviselők (pl. a volt bíró, *birau batrin*) és az okosak, ha szegények is. A nagyszájuk nem visznek komoly szerepet. (Azt hiszem, a kereskedő véleménye fogadható el.)

Tekintélyt ad a vagyonon kívül a köztisztviségek viselése is.

46. Mi által igyekeznek egyesek kitérni a többiek közül?

Ennek két módja van: vagyon és köztisztviségek szerzése. A kereskedő szerint újabban fiaik iskoláztatása egyik módja a kitérőnek.

47. Kiemelkednek-e egyesek a paraszti sorsból? (Szolga, iparos, gyárimunkás, értelmiség.) Mi erről a közvélemény?

Szolga, gyárimunkás nem került ki a faluból: az aradi gyárakban csak napszámos munkát végeznek. Kereskedő és iparos is kevés. A tanító mindössze öt iparosról tud. Ezt a foglalkozást nem sokra tartják, a nyomorékokat, munkára alkalmatlanokat adják erre. Újabban adják gyermekeiket tanult pályára is; most egy parasztfiú jár gimnáziumba és egy a polgárba, egy medikus és egy ügyvédjelölt. Némelyek azt mondják, az helyes, ha a gazdag ember fia tanul, de a szegény ne tanuljon. E kijelentés megokolását vagy bővebb magyarázatát hasztalan kerestem, a válasz csak e kijelentés ismétlése. Azonban a többség helyeslően mondja: Urat nevel a gyerekből!

48. Helyesnek tartják-e, ha egy leány városba megy szolgálni? Ha nem, mit mondanak, miért nem?

Ilyesmi csak nagyon kivételesen (2—3 eset) fordul elő. A parasztok maguk azt mondják: Minek menjen a városba? Meg tud élni itthon is. Vagy: Ha szegény vagyok is, azért tudok kenyeret adni a leányomnak. A jegyző: Lustaságból nem mennek cselédnek; azt mondják nem jól fizetik őket. A pap: Nem mennek szolgálni, mert többet keresnek a Hegyalján. A kereskedő szerint erkölcsi kifogások is vannak.

Annyi kétségtelen, hogy nem akarnak szolgálni menni. Az okok ezek: Az egész városi élet teljesen új helyzetbe hozná őket; szokatlan lakás, szokatlan étel és életmód. Minthogy háztartásuk teljesen különbözik a várositól, a szolgálat is új és szokatlan rájuk nézve és minthogy nem nagyon értenek a városi háztartáshoz, nem is nagyon szívesen veszik őket cselédeknek. Ehhez járul a saját társadalmi előítéletük, mely természetesen mondható, mert a csoportból való kiválás ellen irányul. A nők természetesen nehezebben szakadhatnak el a csoporttól, kivált, mert ezzel a férjhezmenés módja nagyon megnehezül. Ennek oka nemcsak az, hogy a leány a városban más erkölcsöket, szokásokat, ruhát vesz föl, hanem mert a mezei munkától való elszokás folytán kevésbé értékes munkaerővé válik. Mindez tényleg akkora kockázat, melyre a szegényes cselédi fizetés keveseket csábít, kivált amikor a szőlőkben is van kereseti alkalom.

49. Ha elítélik a városi cselédi szolgálatot, fönnáll-e ez az ítélet akkor is, ha az illető a faluban (pl. papnál, tanítónál, kereskedőnél vagy más földművesnél) szolgál?

A faluban szolgálni már más megítélés alá esik. Ez körülbelül olyan, mintha egy legény béresnek menne.

50. A közülük valók közül különösen kiket szólnak meg vagy vetnek meg? (Pl. iszákos asszonyt, uzsorást stb.)

Teljes megvetésben állnak az iszákosok (2 — 3 van), akiknek még társaságát is kerülnek. Ha pl. valaki a háza előtt áll és arra jön az iszákosok egyike, a gazda bemegy házába, hogy ne kelljen vele szóbaállni. Ezeket a gyerekek is csúfolják utcahosszat, úgy hogy néha krajcárokkal vesztegetik meg a gyerekeket, hogy ne kiáltozzanak utánuk.*

Nagyon megszólják azokat, akik szüleikkel rosszul bánnak és róluk, bár tehetnék, aggságukban nem gondoskodnak; az olyan asszonyokat, kik férjüket és gyermekeiket ruházat tekintetében elhanyagolják, kiknek háztartása közismerten piszkos és az oly asszonyokat, kik nyilvános helyen részegeskednek.

* Értésülésem szerint a tanító, aki buzgó antialkoholista, arra tanítja a gyerekeket, hogy az öregeket csúfolni ugyan nagy bűn, de ha részegesek, akkor szabad. Ha ilyen részeg embert az iskola előtt csúfolnak a gyerekek, a tanító visszavonul lakásába. Különösen küzd az ellen, hogy iskolásgyerekek szeszes italt igyanak. Nagy buzgóság kell ahhoz, hogy valaki ilyen hálátlan szerepre vállalkozzék, melyről bizonyára a falun kívül senki a világon nem tud. Általában azt hiszem, hogy a román tanítóság különösen morális tekintetben sokkal jobb, mint amilyen hírből áll a magyar közvélemény előtt.

51. Van-e valamilyen formában közjótékonyosság? (Kolduló napok stb.) Szégyen-e a koldulás?

Szervezett jótékonyosság teljességgel hiányzik, de ha valakit elemi csapás (tűz) ér, búzával és pénzzel segítik. Az is szokás, hogyha valakinek tehene megsérül és kénytelen levágni, húsát a falubeliek megveszik. Minthogy azonban ezzel olcsó húshoz jutnak, ez jótékonyásznak alig nevezhető. Idegen koldusnak szokás kenyeret, ritkán pénzt (2 fillért) adni. (Az így összekoldult kenyeret a koldusok rendszerint olcsó áron eladják.) A csicsérik a koldulást a legnagyobb szégyennek tartják és szorult helyzetben habozás nélkül választanak a lopást koldulás helyett. Ezt — bár kelletlenül — a pap is koncedálta.

52. Mutatkozik-e áldozatkészség oly kiadásokra, melyekből nincs közvetlenül és azonnal mutatkozó haszon? Pl. legelőjavítás, tűzfeckendő, apaállat, iskola, utak, kútásás stb.

A jegyző szerint ezek közül egyre sem mutatkozik áldozatkészség és kizárólag fenyegetésre (a vármegyére!) szavaz meg a községi képviselőtestület ily költségeket. A legelőjavítás teljesen ismeretlen fogalom előttük; feckendőre sokan sajnálják a pénzt; apaállatokra szívesen áldoznak; iskolára sokalják a költséget; az utakra és kutakra nézve sok harc van (kicsinyben ugyanolyan, mint pl. Budapesten, hogy egy utcát kövezzenek vagy világítsanak-e), aszerint hogy érdeke-e valakinek az út vagy a kút vagy sem. Említésreméltó, hogy az esővíz levezetésére szolgáló árkokat most hozza rendbe a kulturmérnökség, hogy a víz ne maradjon az árkokban, hanem folyjon le. Ez meglehetősen költségsbe kerül és mint fölösleges kiadás általános rosszalást kelt.

VIII. A falu belső szolidaritása és magatartása más csoportokkal szemben

53. Szoktak-e más falubeliekkel, más fajuakkal vagy vallásuakkal összeházasodni? Férfiak vagy nők? Mi erről a közvélemény?

Nem nagyon kivételes a szomszéd falusiakkal való összeházasodás.* Erre alkalmat a hegyaljai szőlőmunka ad, amikor legények, lányok odavalókkal ismerkednek össze. Az olyanokat, akik máshonnan

* Nem felel meg tehát többé egészen a mai fölfogásnak az a népdal, mely egy férjhez menő leányról ezt mondja:

„És elmegy a messzeségbe,
Tőlünk három falu járásra.”

hoznak asszonyt, szokták ugyan gúnyolni (ittthon nem tudott párt kapni), de ez inkább csak tréfa. Alkalom volna a svábokkal való összeházasodásra, de ennek nagy akadálya egyebek közt a vallás. Az idegen fajúval és vallásúval való házasodási elvben nem helyeslik, de ha előfordul, idővel napirendre térnek fölötte, így van egy magyar és egy német vegyes házasság (mindkét esetben a férj a román); erről egyszerűen azt mondják: Eljött közénk és román lett. Mint kuriózum szerepelhet egy zsidó házasság is, t. i. egy teljesen vagyontalan paraszt régóta vadházasságban él egy zsidó nővel. Efölött is napirendre tértek és senkisé beszél róla.

54. Mutatkozik-e szembetűnő formában a szomszédos falubeliek lenézése vagy csúfolása? Pl. furcsa kiejtés, ruha-viselet vagy szokás miatt?

Bizonyos vetélkedés folyik a tőszomszédos Mondorlakkal. Mindig ilyféle formában mondják: Mondorlak ugyan nagyobb (vagy gazdagabb)*, de Csicsér műveltebb és példaként kiemelik (nem tudom igaz-e), hogy ott egyetlen előljárósági tag sem tud írni. Ugyancsak műveltebbeknek tartják magukat a keleten szomszédos szabadhelyieknél. Különösen az eltérő ruházat hívja ki csúfolódásukat, pl. a katrinca és a kilógó ing. Általában kiemelhető, hogy a távolabbi hegyvidékiekkel szemben magukat illemtudóbbaknak tartják, azok ellenben „ostobák, tanulatlanoknak, erdeiék, golyvások” néven neveztetnek. Régebben, mikor még a közlekedés ritkább volt, egy-egy a falun átmenő németet a félfalu gyerekei kísérték nyomon, csúfoló szavakat kiáltva utána, nem ellenséges indulatból, hanem valami különös jelenségnek nézve, mint pl. a kéményseprőt. Ma ez már nem szokás. — Tévedés volna azonban túlságos jelentőséget tulajdonítani az idegenekkel szemben megnyilvánuló csúfolódásnak. Ebben igazi ellenséges indulat soha sincs és nem haboznak alkalmilag az idegenek és maguk közt oly összehasonlítást tenni, mely az idegenek javára szól. Így több év előtt, mikor egy nagyobb magyar kubikos társaság borozott a faluban, hallottam, egyik csicsérinek megjegyzését a többiek előtt: „Látjátok, mennyit ittak és mégis milyen rendesen viselkednek. Köztünk már milyen lárma és verekedés volna „,

55. Beköltözöttet teljesen befogadnak-e? Bevásztják-e valami községi állásba?

Nem fogadják be teljesen. — Van egy jómódú és tekintélyes ember, aki 22 év előtt a Bánságból jött és akiről, ha községi tisztségek betöltéséről van szó, így beszélnek: Jó ember, okos ember,

*Még a népdalokban is megnyilvánul e rivalitás.

de jövevény (*vinitura*). Még a papot is jövevénynek tekintik, ellenben a tanítóról, akinek már apja is ott volt tanító és akinek felesége a faluból való lány, az úri ruha dacára is azt mondják, hogy: „Közülünk való.”

56. Mutatkozik-e a falusiak összetartása valamiben az iparossal, kereskedővel, városi emberrel vagy a földművesek más csoportjaival szemben?

Enyhe formában; pl. ha valamely falubeli ember (*satean*) egy városit megcsalna vagy meglopna, ha ezt nem is helyeselnék, de el nem árulnák, legföljebb a következményektől való félelemből. Vagy árakra nézve megegyeznek egymás közt stb

57. Lehet-e szó tudatos úrgyűleletről? Mily más osztályokra terjed még- ki e gyűlölet leginkább? Mivel okolják meg?

A pap szerint gyűlölet nincs, csak bizalmatlanság; félnek, hogy megcsalják őket. A tanító szerint: Tisztelik az urat, de félnek tőle; bizalmatlanok. A jegyző szerint: Van úrgyűlölet. Azt mondják, az könnyen él, nem dolgozik. A kereskedő szerint: Gyűlölet nincs, de jóindulat sem. Bizalmatlanok, mert a hivatalokban, ahonnan az urat ismerik, mindenütt kurtán bánnak velük; nyelvüket nem értik. Ennek példájául egy esetet beszél el, amikor egy paraszt Amerikába pénzt akart küldeni, de nem merte maga föladni, hanem tíz koronát fizetett a pénz föladásáért az ügyvédnek.

Azt hiszem, tudatos úrgyűleletről alig lehet szó; a hagyományos jobbágygyűlölet (ki kell irtani az urakat stb.) teljesen megszűnt vagy teljesen irányt változtatott. Azonban az összeütközés nagyon gyakori parasztok és urak közt. A paraszt érzékenyebb lett és nemcsak megijed, ha pl. a vasúti kalauz rárivall, hanem sértve is érzi magát, mert jobb bánásmódra érzi jogosítva magát. Igen föltűnő azonban néha (ezt magyar vidéken is tapasztaltam) a városi úri osztály, különösen a nők parasztgyűlölete. A legindifferensebb kérdéseimre is gyakran szenvedélyes válaszokat kaptam, melyek minden emberi érzést megtagadnak a paraszttól (előttük csak a pénz számít, a többi semmi, hallottam ismételten), a férfiak pedig fölháborodva mondják: Ha úriember megy végig a falun, nem is köszönnek neki.*

* Hogy ez pl Szeged vidékén is így van, azt Tömörkény István szóbeli közlése alapján tudom.

58. Jogosnak tekintik-e a pap, tanító, jegyző, orvos, ügyvéd, kereskedő, korcsmáros, földbirtokos jövedelmét és társadalmi helyzetét? Változott-e a fölfogás a múlthoz képest?

A pap: Azt mondják általában, hogy az úr könnyen jut jövedelemhez. Az ügyvédnek szó nélkül fizetnek, már az orvosnak nehezebben. A tanító: Disztingváltnak. Ha valaki ellenértéket ad, elvégzi rendesen dolgát stb., belenyugszanak, de ha nem, azt mondják: rajtunk élösködik. A jegyző: Általában nem tartják jogosnak az úr jövedelmét és különösen sokalják. A kereskedő: A pap fizetését (nem a stólát) sokalják. (Mért nem fizeti a püspök? mondják.) A tanítóét, jegyzőét, orvosét jogosnak tartják, bár e két utóbbi szerintük egyes esetekben túl sokat számít föl. Az ügyvédről azt mondják, hogy önkényesen jár el, annyit számít, amennyit akar. A kereskedőnél azt tekintik sérelmesnek, ha hitelezés után túlságos ártóbbletet kell fizetniök. Ha valaki pl. télen 20 korona értékű lisztet vesz és nyáron 22 koronát kell fizetnie ezt jogosnak tartanak, ellenben 25-öt sokalnak.

Említésre méltó, hogy ily kérdések csakis azokkal szemben merülhetnek föl, akiket ők fizetnek közvetlenül. Hogy pl. egy állami tisztviselő jövedelme sok-e vagy sem, azon azért gondolkoznak kevesebbet, mert csak alig sejtik, hogy ennek fizetéséhez is járulnak. Hogy azonban tesznek néha összehasonlítást a maguk és az urak jövedelme közt, mutatja a következő eset.

Egy este házigazdám udvarába egy ember jött, aki arra kérte, hogy vigye őt cselédjével és két süldőjével haza, Radnára (19 km.-nyire). A süldőket t. i. az aradi vásárra akarta hajtani, de az egyik megsántult és felesége és fia is holtra fáradtak. Őt koronában egyeztek meg. Erre házigazdám felém fordult.

— Most úrfi mondd meg nekem az igazat. Mennyi a te fizetésed egy éjszakára?

— Nem értem a kérdést, feleltem meglepetten. Csak nappal dolgozom.

— Jól van; hát egy napi munkáért mennyi a rendes fizetésed?

— Valami 13—14 korona.

— No látod, én pedig két lovammal együtt egész éjszaka csak öt koronát keresek. Ezzel az ember felé fordult.

— Csak 13 koronáért viszlek haza.

Az ember nem felelt, látta, hogy csak tréfa az egész.

— Persze, mondta házigazdám nekem, ettől az embertől nem kérhetek 13 koronát, mert szegény.

59. Milyen viszony van a nagybirtokos (uraság) vagy annak képviselője és a falusiak közt?

A faluban nagybirtokos nincs.

60. Vannak-e a falusiaknak bizalmi embereik az úri osztályban (pap, földesúr, jegyző stb.) Mi a bizalom alapja és miben nyilvánul meg?

A pap: Van némi bizalom a pap, tanító és jegyző iránt. A tanító: Tanácsot kérnek több embertől, akik szakértőnek tartanak, aztán azt a tanácsot követik, melyet hosszas latolgatás után legjobbnak tartanak. A jegyző: Az észbeli fölény elismerése folytán mennek tanácsot kérni a jegyzőhöz, paphoz, tanítóhoz. A jó tanácsért vagy tettért hálásak. Kereskedő: Egyéni tapasztalatok következménye az ilyen bizalom. Ha egyszer jóindulatot tapasztalnak (pl. ha a kereskedő egyszer kamat nélkül hitelezett), ezért mindig hálásak. Van bizalom a falubeli vagy onnan származott intelligencia iránt; így szeretnek pl. egy a faluból származott ügyvédjelölthöz menni.

Általában azt hiszem, hogy tanácsot leginkább olyan ügyekben kérnek, amikor tudásuk fogyatékosága miatt szorulnak erre, szóval amikor jogi stb. szakértőre van szükség, ellenben fölötte ritkán oly ügyekben, melyek igazán bizalmi kérdések.

61. Milyen úr élvez tekintélyt előttük? (Esetleg személyt is megnevezni és okát adni. Pl. N. N. főszolgabíró, mert ilyen vagy amolyan.)

A pap: Inkább félelem van és csakis a hatalmast (aki nekik bajt okozhat) tisztelik. A tanító: Nehéz ezt megmondani, mert nagyon félénk a mi népünk. (Ezt többször ismétli). De általában tisztelik a komoly, szerény, becsületes urakat. A szigorúság imponál nekik, de nem szeretik és maguk közt kigúnyolják. A jegyző: Tisztelet nincs, kizárólag félelem van. A kereskedő: Imponál nekik a főszolgabíró, mert szigorú a községi tisztviselőkkel szemben (a jegyzőkkel szemben is), gazdag ember, nem megvesztegethető és meghallgatja panaszukat. Egy régebbi főszolgabíró nem imponált, mert széltében beszélték róla, hogy ajándékot fogad el.

Természetesen fölötte nehezen állapítható meg, hogy egy úrral szemben a csicséri paraszt csak félelmet érez-e vagy a vele szemben megnyilvánulható hatalomtól elvonatkoztatva tiszteli-e is, ellenben a szomszédos németeknek pl. kétségkívül imponál a katonatiszt.

62. Kik élőködnek a falusiakon? (Paraziták, pl. cigányok, koldusok, zarándokok stb.).

Idegen koldusok szokták járni a falut. Zarándok nincs. De a cigány rajtuk élőködik. Igaz, hogy nyáron dolgozik, de télire ritkán van elege és ilyenkor koldul. Házigazdám mérgesen mondta egyszer:

— A cigány, az könnyebben él a románál. Ha télen nincs semmije, megy koldulni házról-házra. A román? Az nem megy, az szégyeli magát.

Azonban tisztán parazitának a cigány sem tekinthető. O végzi a vályogvetést és tapasztást és nélküle ugyancsak meg volnának akadva a gypmesterségben.

63. Kitől és hogyan tanulnak új dolgot? (Pl. újítást a f öld-mivelésben, építkezésben stb.)

Döntő jelentőségű a város közelléte. Innen terjedt el az új ruházkodási anyag és fényűzési cikkek (finomabb vászon és selyemszövet, pamut, cérna, szalagok, kendők stb.) és általában a bolti árú. Házépítésben szembeszökő a német hatás, mely egyébként minden ipari munkánál többé-kevésbé megállapítható.

Az úriosztálytól alig vesznek át szokást, vagy divatot és azt egyáltalában nem törekszenek utánozni. Legalább én semmi nyomát nem láttam annak, hogy az úriosztály ruházkodási, táplálkozási, modorbeli sajátosságait átvennék. Míg a magyar parasztnál, mint Szeged vidékén láttam, van bizonyos átmenet a paraszttól az úrhoz (félíg paraszt, félíg úrféle emberek) és mindenféle úri eredetű újkeletű változások konstatálhatók, addig Csicséren ilyesmi vajmi kevés van és az is a katonaság révén terjedt el. Gazdasági tekintetben újításokat a szomszédos Glogovác (újabban Öthalom) nevű német falu lakosaitól tanulnak. Sokszor járnak be Aradra és az út mentén látják, hogy a német hogy dolgozik, majd pedig látják a munka eredményét is, ami új művelési mód elfogadására indítja őket. Egyrészt a napszámos munka viszonylagos áremelkedése vagy hiánya, de másrészt a kereskedők árjegyzékei és sürgetései bírják őket gépek és jobb munkaeszközök vásárlására. Serkentőleg hat egyes gazdagabbak példája is, ezt szívesen utánozzák.

IX. A falu viszonya az egyházzal, államhoz és vármegyéhez

64. Milyen kölcsönhatás van az egyház, ennek képviselői (pap, kántor, gondnok stb.) és a lakosság közt? Adatok a vallásosságra, összehasonlítás a múlttal?

Az egyház úgyszólván a pap személyében testesül meg. A jelenlegi papnak (fiatal ember) ugyan voltak kezdetben apróbb bajai híveivel, most azonban egészben véve jó viszonyban él velük. A nép kívánsága az, hogy a pap alkalmazkodjék a falu szokásaihoz, becsülje azokat, legyen békés természetű, éljen mintaszerű magánéletet (nagyon szeretnek a pap magánügyeivel foglalkozni), tudjon szépen prédikálni és ami a fődolog, ne legyen büszke (*domnos*, uras). Ha a követelményeknek megfelelő, akkor népszerű és a templom mindig tele van, ha nem, mindenki ellene van és sokan még a templomot is kerülik és lesve lesik az alkalmat, hogy a püspöknél bepanaszolhassák.

— A mi papunk olyan ember, hogy ha nincs neki cigaretta-papírosa vagy gyufája, kér tőlem és én is tőle, nem büszke, mondta előttem egy suhanc.

Ki kell azonban emelni, hogy a pap befolyása kizárólag egyéniségétől függ. A pap tisztelete sokkal gyöngébb lábón áll a románoknál, mint általában vélik. Egy görög-keleti pap figyelmeztetett arra, és később az irodalom is meggyőzött róla, hogy a „pópa” a népmesékben és anekdotákban egyáltalában nem tiszteletreméltó alak, sőt ellenkezőleg, mulatnak rajta. — A pap mellett egyéb egyházi tisztviselők jelentéktelen szerepet visznek.

65. Az egyházi képviselőtestület (reformátusoknál presbitérium) politikai és társadalmi szerepe?

Mínt hogy a papválasztás kivételével az egyházi képviselőtestület tevékenysége nem terjed oly ügyekre, mely a falusiak anyagi vagy egyéb érdekeit közelről érintené, ennek szerepe sem nagy. Mégis ki kell emelni, hogy a plutokratikus állami, törvényhatósági és községi képviselőtestület ellenében egyedül az egyházi a demokratikus szervezet. A görög-keleti egyház e rendkívül demokratikus szervezete okozza, hogy a pap sokkal jobban függ a közvéleménytől, mint a világi hatóság és hogy a román egyházi szervezet demokratikusabb intézmény a politikáinál. Nem akarom ezzel azt mondani, hogy a pap egyéni ügyességénél vagy a nép elmaradottságánál fogva nem bírhat mindenkinél nagyobb hatalommal. Azonban a demokratikus egyházi szervezet megadja a lehetőséget arra, hogy a nép e hatalom alól emancipálja magát.

66. Van-e új vallási és társadalmi mozgalom (pl. nazarénusok, baptisták, szocialisták stb.)? Hogyan terjed e mozgalom és mi a hatása?

Mintegy 15 év előtt indult meg a környéken baptista és nazarénus mozgalom (Kurtics nevű faluból jött ide). Van 5 baptista és 2 nazarénus, azonban a mozgalom már évek óta megakadt. A pap: Tudomást sem vesznek róluk a többiek. A tanító: A közvélemény a mozgalom ellen van, követőiről azt mondják, hogy bolondok. A jegyző: A többiek elítélik és renegátoknak tartják a régi vallást elhagyókat. A kereskedő (a baptistákról): E vallás erkölcsösséget, dohánytól és alkoholtól való tartózkodást, továbbá a káromkodás kerülését követeli és ezek által jó hatással van a többiekre, kik ha nem is térnek át, a jó példát sokban követik.

Több év előtt a szocialisták is tettek próbát. Akkoriban a közigazgatás rövid időre szemet hunyt az ilyen agitáció előtt. Választottak elnököt, pénztárnokot stb.-t (a tisztségek mindig nagyon kapósak), de aztán ez a mozgalom is ellanyhult. Egy darabig még csúfolták az „elnök”-öt és „pénztárnok”-ot, aztán feledésbe ment az egész ügy. Talán helyénvaló ezzel kapcsolatban a következő esetet megemlíteni:

Nem ritkán történik meg, hogy a csicsériak mint tanulatlan napszámosok dolgoznak Aradon. Mikor a szervezett munkások ez ellen tiltakoznak, néha elbocsátják őket avagy nem is adnak nekik munkát. Ezt a parasztság úgy magyarázza, hogy a szocialisták bocsátják el őket, illetve nem engedik őket dolgozni. Ez magyarázza azt a kérdést, melyet egy vacsorái beszélgetés közben intézett hozzám házigazdám egyik napszámosa. (Szorgalmas, jó munkás, értelmes ember).

— Ki adja meg urfi, a szocialistáknak azt a jogot (*lege*), hogy minket elbocsássonak a gyárakból? A császár vagy a miniszter?

E tárgyról aztán a beszéd a nagy vagyonskülönbségre fordult, melyhez csupán akkor szóltam, amikor kérdeztek és akkor is tartózkodólag feleltem, hogy pártállásom homályban maradjon. A napszámos hevesen kelt ki az ellen, hogy némelyeknek 1000 holdas pusztái vannak és úgy gondolta, hogy ezeket föl kellene osztani. A gazdának erre semmi ellenvetése sem volt. Nyilván nem érzett semmi érzékenységet a nagybirtokosokkal. Amikor pedig a napszámos a földadó egyenletlensége ellen beszélt, hogy mennyit fizetnek ők egy hold után (neki ugyan egy sincs) és mennyit az urak, ezt a gazda is helyeselte.

67. Mutatkozik-e összeütközés az egyházi erkölcs és a falusi erkölcs között? Vannak-e oly babonák, szokások stb., melyeket a közvélemény helyesel, vagy enyhén ítél meg (pl. korai házasság), melyek ellen azonban a falusi pap, vagy a papság általában állandó harcot folytat?

Ilyesmí nincs. Az egyház erkölcsi fölfogása teljesen egyezik a falusival. Nem azt jelenti ez, mintha a falusi erkölcs az egyház szempontjából kifogástalan volna. Hanem csak azt, hogy egyrészt a falusiak ideálisnak ismerik el az egyház álláspontját, melyet lehetőleg töreksenek megközelíteni, másrészt az egyház számot vet a létező állapotokkal és ezekkel szemben engedményeket tesz. Ez az ügyes, óvatos taktika egyik fő biztosítóka az egyház hatalmának. Vegyük pl. a vadházasságot. Ez csak igen kivételes és oka az szokott lenni, hogy a két együttélő nincs törvényesen elválasztva régi házastársától. Az illetők elvben teljesen az egyház álláspontján vannak és szívesen kötnének törvényes házasságot, ha lehetne, hogy ezáltal a rájuk nézve kínos helyzetből meneküljenek. Viszont azonban a pap szó nélkül túri a dolgot, nem prédikálja ki őket, mert nyilván tudja, hogy a dolgon úgy sem változtathat.

68. A községi elöljáróság (jegyzőt bíró, pénztáros stb.) szerepe a falu társadalmi és gazdasági életében?

Ha a jegyző nem román, úgyszólván semmiféle szerepe sincs a társadalmi és gazdasági életben. A bíró, törvénybíró, pénztáros vezetnek társadalmi tekintetben. Ez oly súlyos terhet ró rájuk, hogy a jó és szorgalmas gazdák lehetőleg kerülnek, hogy elöljárósági tagok legyenek. Ugyanis annyi idejüket veszi el e tisztség és a vele járó kocsmázás, hogy gazdaságuk néha nagyon megszenved.

69. A községi képviselőtestület társadalmi és politikai szerepe?

Ezé a vezetőszerp úgy társadalmi, mint politikai és gazdasági tekintetben, mert tagjai a falu legvagyonosabb emberei, kik politikailag is érvényesítik vagyonukból eredő befolyásukat.

70. A vármegyei hatóság tekintélye és befolyása a falu életére?

A járási főszolgabíró személyére vonatkozólag egyhangú dicséret hallható mindenki részéről. Minden panaszt meghallgat, gyakran tart vizsgálatot járása községeiben és szigorúan torol meg minden rendetlen-

séget. Hírét különösen emelte a parasztság előtt, hogy néhány jegyzővel keményen bánt el. Azonban a falusiak lehetőleg megelleneznek minden megyei intézkedést, akár jó, akár rossz. Nyilván úgy vélik, hogy az intézkedést úgyis végrehajtják, akár helyeslik, akár ellenzik, hát inkább ellenzik. Azonban a jegyző figyelmeztetése, hogy a vármegyével nem lehet tréfálni, mindig eldönti a dolgot.

71. Hogyan vélekednek az államról és ennek közegeiről? Minő bizalommal viseltetnek irántuk?

Ha vannak is, akik az állam szót ismerik, ennek jelentésével csak megközelítőleg is alig van valaki tisztában. Egy vonatkozásában ismerik: mint földtulajdonost (*câmâra*). A Maros túlsó partján kincstári földek vannak, melyeket körülbelül ellenséges területnek néznek. Ezt az ellenséges viszonyt nagyban növeli a Maros gyakori mederváltozása. Mintegy 15 év előtt történt, hogy a Maros nagy ív alakban oly mértékben kezdte mosni a falu határát, hogy csaknem a faluig jött. Egy éjjel a falu emberei fölkerelkedtek, ásóval, kapával, átvágást csináltak a kanyarulaton, miáltal a folyót a falutól a kincstári föld felé vezették. A dolog talán nem is tudódott volna ki, ha valaki az esetet föl nem jelentette volna a csendőrségnek. A följelentés oka sem érdektelen. Két szomszéd régóta haragot tartott egymással. Egyszer az egyik kocsját úgy állította udvarán, hogy annak rúdja átért a szomszéd udvarára. Erre a szomszéd az átnyúló részt lefűrészelte. károsult boszúból följelentette haragosát és így kipattant a Maros elvezetésének ügye. A csendőrök megjelentek a községházán és a megidézett tetteseket a parasztokkal szemben szokásos kínzásokkal vallatóra fogták. Ennek híre gyorsan elterjedt a faluban, a lakosok a községháza elé gyűltek és oly fenyegető magatartást tanúsítottak, hogy a jegyző kijelentette a csendőröknek, hogy a bekövetkezőkért felelősséget nem vállal. Erre a csendőrök a beidézetteket szabadon bocsájtották, többé az egész ügyet nem bolygatták, mely azóta el is aludt. Egyszer fölemlítettem a közismert esetet házigazdám előtt.

— Az egész dologból egy szó sem igaz. Egy gazember, aki bajba akarta juttatni a falut, találta ki az egészet és jelentette föl a csendőröknek. Az igazság az, hogy átvágásra szükség sem volt, mert azt a víz maga mosta ki magának . . .

A „kincstár” iránti véleményükre jellemző ez is.

Több év előtt egyszer a Maros partján vártam a kompra többed magammal. Egy ember rámutatott a közelben dolgozó kotrógépre és a készülő kőgátra:

— Ezt azért csinálják, hogy a Marost a mi földünkre vezessék.

— Hogy az isten verje meg őket, mondta rá egy asszony. Senkinek sem jutott eszébe lehetetlennek vagy csak meglepőnek is találni, hogy az állam a Marost az ő földjükre vezetteti. Természetesen néma gyűlölettel nézték a kotrógépet, a gátépítőket és sem pénzért, sem jó szóért semmiben sem lettek volna segítségükre.

Azok az állami közegek, kikkel dolguk van, általában népszerűtlenek. Ilyenek főleg az állami végrehajtók és tagosításnál a mérnökök. Az a vélemény általában, hogy az adó túlmegegy és a behajtás túlszigorú. A tagosítási eljárásról az a nézet, hogy az kap jobb helyen földet, aki befolyásosabb, aki veszteget.

72. Mennyi hajlandóság mutatkozik az állami intézkedések végrehajtására és az állami intézmények (iskola stb.) és támogatás igénybevételére?

Az állami intézkedéseket általában kritikával fogadják. Állami támogatásban részük nincs, bár sokszor kérik, így nagy szükség volna legelőre, de ezt a szomszédos kincstári földről sem bérbe, sem örökáron nem kapnak.

Az állami iskoláról (a szomszédos Mondorlakon van, alig kétszáz lépésre az utolsó csicséri háztól) és a magyar nyelv tanításáról így nyilatkozott előttem egy ember.

— Mi haszna van a magyar iskolának? Míg a tanító az osztályban van, a gyerekek hallgatnak, amint pedig a tanító kiteszi a lábát az osztályból, a gyerekek románul beszélnek.* De ha tanulnak is valamit, egy pár évre elfelejtik. Olyan jól kellene megtanulniuk, hogy sohase felejtsek el. (Kérdeztem, hogy akkor miért nem küldi fiát a városba). Ó, azt tudom, hogy az segítene, de honnan vegye erre a pénzt? Egy évig magyar iskolában volt a fiam, de újból a románba küldöm, hogy legalább románul tanuljon.

Nincs ember a faluban, aki ne volna áldozatokra kész, hogy gyerekei magyarul tanuljanak, azonban erre mód alig van. Alig képzelhető, hogy valaki a fönti érvelésre felelni tudjon.

73. Van-e oly adónem, melyet különösen igazságtalannak találnak?

Erre nézve a válaszok igen eltérők. A pap: Ha a saját sájnáltra főzött pálinka után kell illetéket fizetni, továbbá sérelmesnek találják a földátiratási és öröklési illetéket és a községi pótdátót.

* Szakszerű pedagógus is el fogja ismerni, hogy ennél tömörebb egyszerűséggel nem lehetne jellemezni nemzetiségi vidéken az iskola magyar nyelvi tanítását.

A tanító: A szeszfőzési illetéket. A jegyző: A had mentességi adót
 A kereskedő: Az egyházi adót (úgy gondolják, hogy a püspök fizethetné a papot) és az ebadót. — Általában azt lehet mondani hogy a paraszt minden adó és illeték ellen zúgolódik, különösen azonban az oly fizetség ellen, amelyeket nem szabályos időközökben kell fizetni, hanem alkalmilag, pl. átíratási illeték stb., míg pl. a földadót bizonyos tekintetben megszokja. Hogy mitől függ az adó vagy illeték nagysága, a legkevesebben sejtik.

— Alighanem az aradi urak csinálják, hogy az idén nagyobb az adó, mondta egy erre vonatkozó kérdésemre valaki.*

74. Van-e gyűlölet a csendőrök és pénzügyőrök ellen?

A tanító, ki különben a csendőrség intézményéről igen jó véleménnyel van, ezeket mondta válaszul: Nem igen szeretik őket, különösen csendőröket. Haragszanak, ha a csendőr igazságtalanul megveri őket, noha ez érthető, mert ha valaki véletlenül a bűnös társaságában volt, a csendőr joggal gyanúsítja őt is és őt is megveri. Aztán azért is haragszanak, hogy mért olyan büszkék a csendőrök, mikor csak béresek és suszterek voltak.**

Annyi bizonyos, hogy a csendőrség brutalitása miatt a leggyűlöltebb intézmények egyike és e gyűlöletnél csak talán a csendőröktől való félelem nagyobb. Kevesebb a gyűlölet és félelem a pénzügyőrökkel szemben (van ugyan puskájuk, de nem szabad löniök, vélik), azonban lehetőleg kijátszák őket.

75. Ha a bírósághoz fordulnak, ezt abban a reményben teszik, hogy igazságos ítéletet hoz? Vagy azt hiszik, hogy az ítélet teljesen véletlentől, vagy épen attól függ, hogy kinek van jobb ügyvédje? Föltételezik-e, hogy a bíró megvesztegethető pénzzel vagy ajándékkal?

A pap: Azt hiszik, hogy a por kimenetele attól függ, hogy kinek van jobb ügyvédje, aki a bírót rábeszéli. A bíróságot általában megvesztegethetetlennek tartják, már csak azért is, mert az „császári”.

* Természetesen e sorok írójának kutatásait némelyek, kivált az asszonyok szintén arra vezették vissza, hogy célja: kipuhatolni, vajjon nem lehetne-e emelni az adót. Némelyek azt mondták (mint egy bizalmi emberemtől utólag értesültem), hogy jó ember, nem fogja az adó emelését javasolni, ellenben mások ellenkezőleg vélekedtek és az adó újabb emelkedése őket igazolta. Természetesen tévedés volna ezt az ítélőképesség fogyatékosságával magyarázni. Ez tudatlanság és mi sem volna könnyebb, mint az adó célját és kivetési módját megértetni velük. De minthogy erről sohasem hallanak, a legnagyobb tájékozatlanságban élnek erre nézve.

** Erről szól a román gúnyvers:

„*Din purcar și pacurar* Disznópásztorból és juhászból
Strajameșter și caáprar”. Strázsamester és káplár

A tanító: azt hiszik, hogy a bíró igazságos, de az ügyvéd félrevezetheti. A jegyző: Abban a reményben fordulnak a bírósághoz, hogy az az ellenük elkövetett sértést vagy kárt megtorolja. Hisznek úgy a bíró, mint saját ügyvédjük megvesztegethetőségében. A kereskedő: Járásbíróságnál föltételezik a bíró megvesztegethetőségét pénzzel és ajándékkal. Ugyanitt föltételezik az ellenfél ügyvédjének és a bírónak összejárását.

Természetesen minden pörlekedő azt hiszi, hogy neki van igaza. Ha tehát pörét elveszti, ennek magyarázatát ily okokban szokta keresni: 1. Az ügyvéd gyöngébb volt az ellenfélénél. 2. A tanuk hamisak voltak. 3. Az ügyvéd összejárzott az ellenféllel. 4. A bíró meg volt vesztegetve. — Azt általában hiszik, hogy a jó ügyvédtől és jó tanuktól sok függ. (Tapasztalatok.) A bíróság iránt nagy a tisztelet, ami különbségekben is mutatkozik. Már külsőleg is több tiszteletet mutatnak a bíróság tagjai, mint egyéb hatósági személyek iránt. De abszolúte megvesztegethetetlenek még sem tartják. Bár tudok pl. olyféle kifakadásról egy elvesztett pör után, mikor az anyagi igazság nyilván a vesztes fél részén volt, hogy „nincs isten az égben, sem igazság a világon, ha ezt a pört elveszitem”, azonban egyes vesztegetési hírek elhívése ép oly kevésbé ingatja meg bennük az igazságszolgáltatásba vetett hiedelmet, mint pl. a pap erkölcstelen élete sem ingatná meg bennük a vallásosságot.

76. Vannak-e olyan bírói ítéletek, melyeket igazságtalanoknak, sőt megbotránkoztatóknak tartanak, mert jogérzetük eltérő a bírói gyakorlattól?

A pap: Ha a férjet asszonyverés miatt büntetik vagy, ha az iskolába nem járó gyerek szüleit birsággal sújtják. —A többiek nem tudnak ilyen eseteket mondani.

77. Minő érdeklődés mutatkozik a községi, egyházi, törvényhatósági és országgyűlési választások iránt? Milyen szempontok vezetnek a falusiakat a választásban való részvételben vagy attól való tartózkodásban és a szavazati jog miként való gyakorlásában? (A leitatás, családi összeköttetések, helyi tekintélyek, megvesztegetés és terrorizálás szerepe).

A községi és egyházi választások iránt az érdeklődés komolyabb. Itt t. i. mindenki tudja, hogy miről van szó és a vélemények aránylag szabadon nyilatkozhatnak meg. Nem kicsiny az érdeklődés a törvényhatósági és országgyűlési választások iránt sem, az evés-ivás

folytán. De, mint a kereskedő egy utólag írt levelében mondja: „A maguk szempontjából azonban ezen választásoknak úgyszólván semmi jelentőséget sem tulajdonítanak. Úgy vélekednek, hogy választás előtt mindegyik jelölt mindent ígér, utána pedig semmivel sem törődik. A választásnál minden elképzelhető befolyás (ítatás, vesztegetés, presszió, családi összeköttetés, fenyegetés stb.) érvényesül. E kerületben többnyire nemzetiségi és kormánypárti jelölt küzd, ha pénz, ital és terror működik, az utóbbi győz, ha a választás félig-meddig befolyásmentes (egyszer volt erre eset), akkor nemzetiségit választanak. Megállapítható, hogy a közvélemény a nemzetiségi jelölttel tart. Ez nem annyira annak a következménye, hogy talán a nemzetiségi programot teljesen megértik, hanem annak, hogy a velük közös eredetű jelölt anyanyelvükön szólva, föllekesíti őket”.*

Ugyanezt a kérdést világítja meg az alábbi beszélgetés is, melyet beszéd közben szószerint jegyeztem le. A kérdezett ember 35 éves, írni-olvasni tudó, jómódú.

- Ki a képviselők?
- Tagányi.
- Hová küldte őt a kerület?

* Nem érdektelen talán itt fölemlíteni egy bizonyára illetékes embernek, Goga Oktaviánnak, a jeles költőnek, szigorú kritikáját a nemzetiségi párttól és ezzel szemben véleményét a radikális magyar politika realizmusáról: „Nézzük egy pillanatra magunk előtt a magyarokat. Látjuk, hogy az utóbbi időben társadalmi forrongásaik újkori eredményeként demokratikus áramlat támadt, mely ma a *Világ* c. lapban jut kifejezésre és noha a magyar politika hagyományos fölfogásával homlokegyenest ellenkező elveket terjeszt, hatalmas visszhangot kelt és azon az úton halad, hogy országunk beléletében döntő tényezővé legyen. Mi lehet titka e maroknyi ember által teremtett hatalomnak? Ez egyáltalában nem titok: egy évtized rendszeres szellemi munkájának műve. Végül van ezeknek az embereknek egy tudományos szemléjük, a *Huszádik Század*, mely tíz év óta folytat tudományos propagandát, van társadalomtudományi könyvtárak eredeti kutatásokkal és értékes fordításokkal, van népszerűsítő könyvtárak és végül most napi agitációul a múlt évben a *Világ* című orgánumat alapították. Ily fölszereléssel, természetes, hogy fölrázhatod a közvéleményt letargiájából és meghódíthatod a magad hite számára . . .

Nálunk? Népgyűlési üdvözlőbeszédeken és néhány a „nemzeti szolidaritás-ról” szóló klisészerű újságcikken kívül mivel ajándékoznak meg bennünket szeretett vezéreink? Így vergődünk az évszázados tétlenségben, óvatosan tapogatózva a tőzstok és fájdalmas sóhajok közt . . . A helyzet tudományos mérlegelésére való törekvés még csak nem is éled, életkérdéseink vizsgálata pedig senkinek sem jut eszébe. Felmerült-e csak egyszer is egy eszme vagy pályadíj egy közgazdaságtani műre avagy parasztjaink gazdasági, kulturális vagy közegészségügyi állapotára vonatkozó tanulmányra és annyi más mindennapi kérdésre, melyet meg kell értenünk? Mit szaporítjuk a szót? Még a *nemzeti program*-ot sem nyomatták le és magyarították el egyetlen egyszer sem, akárcsak egy tizenkét oldalas füzetben is, a parasztság számára. (Ellenben közölték Vajda úr brosrúráját. A szerk. jegyzete). És nem túlzás, mikor állítom, hogy szigorú vizsgálat után a nemzeti bizottság nagyon sok tagja nagy zavarban volna, ha hirtelenében a párt programját kellene formulálnia . . .” (A *Tribuna* 1911 okt. 15-iki száma).

— Budapestre. Ott van egy olyanféle hely, mint nálunk a községháza, ahol a képviselők találkoznak.

— Miért választották meg Tagányit?

— Mert neki volt a legtöbb pénze. (Ezt mint természetes dolgot mondta).

— Hát ha nem lett volna, akkor is őt választották volna meg?

— Dehogy, sohasem! Akkor jobb embert választottak volna. De ő 6, 10 koronát és még többet adott az embereknek, azonkívül ételt és italt. Hitemre nagyon sok italt! így aztán megválasztották.

— Te is rá szavaztál?

— Nem, nekem nincs szavatijogom, pedig 70 korona adót fizetek.

— Hát apád kire szavazott?

— Tagányira.

— Mennyit kapott?

— O tudja, de sohasem mondja meg. (Mosolyog).

X. Amerikai kivándorlás. (Esetleg más vándorlás)

78. Mutatozik-e elvándorlás az ország más mezőgazdasági területeire, városaiba, a szomszédos országokba vagy Amerikába?

Jelenleg csakis Amerikába vándorolnak.

79. Ki volt a faluból az első kivándorló Amerikába? Hogy jutott el a faluba Amerika híre? (A kivándorlás története).

A kivándorlás 1906-ban indult meg, amikor is 18-an vándoroltak ki. Némelyek szerint Amerika híre a szomszédos német faluból, Glogovácra jutott el hozzájuk, ahol két évvel korábban kezdtek kivándorolni, mások szerint az aradi hetipiacon hallottak először Amerikából. A kivándorlás méreteiről a jegyző ezeket a hivatalos adatokat nyújtotta:

1906	18 kivándorló
1907	37
1908	4
1909	45
1910	30
1911	13
1912 (szept.-ig)	9
	<hr/>
	156 kivándorló

Talán nem is kell külön kiemelni annak óriási horderejét a falura nézve, hogy 156 ember Amerikában volt vagy van. A kivándorlást általában nagy fokú elégtelenség okozza. Ennek bizonyítéka, hogy eleinte megpróbáltak Romániába vándorolni (épen úgy, mint a glogováciak Németországgal próbálkoztak meg), természetesen mindig a visszatérés gondolatával. Valóságos expedíciókat szerveztek, többen pénzt adtak össze és kettőt kiküldtek Dobruzsába, majd néhányan romániai nagybirtokokon próbaként cselédeknek szerződtek el, azonban a parasztlázadás kiűzte őket onnan, a kedvezőtlen tapasztalatok pedig elvették kedvüket Romániától. Hogy a kivándorlásra azonban elő volt készítve a talaj, azt mutatja, hogy mindjárt első évben egyszerre 18-án mentek ki. Ez időtájt gyakran hallottam:

— Megyünk, mert már rosszabbul nem lehet sehol, mint Magyarországon.

80. Ez idő szerint hány ember tartózkodik Amerikában a faluból? (Lehető pontossággal). Mennyi a szokásos tartózkodási idő? Mennek-e ki ismételten?

Ez idő szerint kinn tartózkodnak (hivatalos adatok): 31 férfi és 5 nő (12 éven fölüliek), továbbá 1 fiú és 1 lány. 1—3 évig maradnak kinn, sokan újból mennek vagy szándékoznak kimenni.

81. Nők és gyermekek is mennek ki?

L. fönt. Ujabbán néhány kihozatta a feleségét. A gyereket lehetőleg otthon hagyják a nagyszülőknél.

82. Vannak-e olyanok, kik előre láthatólag többé nem is fognak visszajönni Amerikából?

Eddig egy ilyen eset van. Az illető itthon eladott mindent, kinn földet vett és azt írta, hogy nem jön vissza.

83. Mennyi idő alatt mennyi pénzt küldenek haza egyesek? (Példák).

Volt olyan, aki csak 500 koronát küldött. Állandó munka mellett 1200—1400 koronát küldenek; az első évben rendszerint kevesebbet, mint később. A pap kettőről tud, kik két év alatt 3 ezer koronát küldtek haza. A tanító és jegyző szerint az átlag megtakarított összeg évente 2000 korona, amiben azonban a hajójegy ára is benne van. Természetesen nem küldik haza összes megtakarított pénzüket, hanem maguk is hoznak belőle haza.

84. Melyek a kivándorlás közvetlen okai? (Lehetőleg egyes példákat is. Pl. N. N. kivándorolt, mert a házában levő terhet törleszteni akarja stb.).

Nem a legszegényebbek vándorolnak ki; ezeknek útiköltségük sincs, de energiájuk is hiányzik egy ily nagy vállalkozáshoz. A cél mindig csak a kettő: adósságtörlesztés és földvásárlás. A kereskedő tipikus példaként azt említi: Volt olyan, aki másfél év után kétezer koronával hazajött, mert értesítették, hogy előnyösen vehet földet. Meglevő pénzén hétezer korona értékű földet vett, azt rögtön bérbeadta és visszavándorolt, hogy ottani keresetéből a fennmaradó ötezer koronát törlessze. Azóta (3 év alatt) négyezer koronát már lefizetett.

85. Mi a véleményük az amerikai munkáról? (Nehéz-e, veszélyes-e stb.).

Az egyhangú vélemény az, hogy nehéz, veszélyes, de jól fizetnek. A gyári munkát annyira terhesnek találják, hogy újabban sokan rosszabb bér mellett is inkább vállalnak mezőgazdasági munkát (répaművelést). Idáig egy halálos baleset volt (bányarobbanás).

86. Van-e különös panaszuk az amerikai lakás, étel, bíróság, rendőrség vagy más intézmény ellen?

A hatóságról véleményt nem hallani, valószínűleg, mert nem akadt dolguk vele. A kereskedő hozzáteszi: Mint nekik tetsző megfigyelést hallottam, hogy akit a rendőr az utcán részegen lát járnival, ha nem is okoz botrányt, rögtön bekíséri és az ilyent szigorúan büntetik. A lakást és levegőt a gyárban dolgozók egészségtelennek, az ottani ételeket pedig kevésbé ízleteseknek tartják, mint a megszokottakat.

87. Megcsalta-e őket az úton vagy kinn valaki? (Pl. Hajó-ügynök, bankár stb.).

Semmi ilyen panaszt nem lehet hallani.

88. Mily változás megy végbe az Amerikából jöttek külsején: ruházatán, haj- és szakállviseletén, lábbelijén stb.? (Pl. viselnek-e alsó-inget vagy más új ruhadarabot? Bajuszukat beretváltják-e?)

Hoznak magukkal amerikai ruhadarabokat, de ezeket csak rövid ideig hordják állandóan, aztán munkaruhául használják, míg el nem szakad. Egy asszonynál láttam amerikai selyemszoknyát (erre különösen büszke, mert ilyen senkinek sincs) és néhány gyerek sweater-ben jár.

89. Milyen változást okoz Amerika erkölcsileg? (Önérzetességben, a hagyományok iránti tiszteletben, a hatóság tiszteletében stb.).

A pap, jegyző és tanító szerint nincs változás. A kereskedő: A visszajöttek föllépése általában mindenütt önérzetesebb és az itthoni dolgokkai szemben bizonyos kicsinylést mutatnak.

90. Milyen változást okoz Amerika gazdaságilag az emberben? (Munkaképesség, szorgalom, takarékoság, vállalkozó kedv, kitartás stb. fokozódik-e vagy csökken?)

Szorgalmasabbak lesznek.

91. Milyen változást okoz Amerika a külső környezet átalakításában (Pl. a házépítésben és annak berendezésén stb.)

A kivándorás még oly új keletű és a kintartózkodás oly rövid, hogy ilyféle változás még nem konstatálható.

92. Az Amerikát járt legény eljár-e tovább is a táncba stb., szóval nem vonja-e ki magát valamilyen közös szokás alól?

Teljesen betartja a falusi szokásokat. Azt magam is láttam, hogy Amerikából frissen jött ember még amerikai ruhájában vett részt a táncban?

93. Mire költik az Amerikából hozott pénzt? (Földet vesznek, adósságot fizetnek, elprédálják, stb.)

Adósságot törlesztenek, földet vesznek; arra még nem volt eset, hogy valaki kinn oly fáradtságosán szerzett pénzét elszórta volna.

94. Hoznak-e egyesek Amerikából oly használati cikkeket, melyek itthon szokatlanok? Honosodtak-e így meg egyes cikkek?

Mindössze azt lehet mondani, hogy sok Amerikából jött zsebórát hoz magával.

95. Hoznak-e Amerikából gazdasági cikkeket, munkaeszközöket, magvakat, stb.?

Egy kovácsról hallottam, aki Amerikából kalapácsot hozott magával.

**96. Kérnek-e Amerikában levők itthonról egyes tárgyakat?
Pl. magvakat, munkaeszközöket (kaszát stb.), élvezeti
cikkeket stb.**

Egyes kivándorlók visznek már kinn levőknek pipát és dohányt. Ez persze nem jelenti azt, hogy egyéb nem kellene nekik, azonban a posta kellő használatát kevéssé ismerik.

XI. Befejezés

97. Melyek a faluban az égető, aktuális kérdések?

A legelő kérdése az elsők közé tartozik. Erről a jegyző szerint nagyon sokat beszélnek. A közlegelő igen kicsiny, a mesterséges takarmány termesztés pedig még nagyon fejletlen, úgy hogy a háziállatok tartása a nagymérvű legelőfölosztás miatt fölötte bajos, éneikül pedig lehetetlen a gazdálkodás. Nagyon kevesen tartják most helyesnek, hogy a legelőt fölosztották, a szegények különösen panaszozzák ezt és megcsalatra érzik magukat. A Maros szabályozása a másik égető kérdés. A Maros szinte évente való áradása csaknem hasznavethetlenné teszi ép a legjobb földeket. Egy harmadik kérdés a tagosítás. Egy-egy ember földje házától igen messzire (pl. másfél óra járásra) van és földjének egyes darabjai szerte vannak szórva. Mindez természetesen nagyfokú munka és időpazarlást jelent. Ha megvolnának győződve arról, hogy a tagosítást igazságosan hajtják végre, mindenki szívesen sürgetné.

«fc

Bár a fenti adatok csupán egy falura vonatkoznak és így belőlük általánosítani vajmi könnyelmű eljárás volna, mégsem lesz talán fölösleges két hipotézisszerű állítást megkockáztatni, melyek igazolása vagy cáfolata esetleg későbbi adatok alapján következhetik be.

Az egyik a falura, mint gazdasági egységre vonatkozik. Azt hiszem, hogy az európai falu általában, tehát a nyugat-európai is, valamint az európai kisváros is, oly elmaradt típusok, hogy ha az amerikai faluhoz vagy kisvárosához hasonlítjuk, közelebb állnak a középkori faluhoz vagy kisvárosához, mint az amerikaihoz. A munkamegosztás oly primitív, az életmód (a fogyasztás, kényelem, szórakozás, társadalmi formák stb.) aránylag oly csekély, lényegtelen dolgokban változott, hogy alig gondolom túlzásnak a fenti állítást, mikor gondolatban az európai parasztot az amerikai farmerrel mérem össze.

Renan írja visszaemlékezéseiben (*Souvenirs d'enfance et de jeunesse*. Paris: Nelson. 78 l.): „Bretagneban 1830 előtt még élt a legrégebbi múlt. A városokban a XIV., XV. század világa volt naponta az emberek szeme előtt. A gall vándorlás ideje (V. és VI. század) volt látható a falun gyakorlott szem számára. A keresztény alap mögül nem egyszer a nagyon is átlátszó pogányság bontakozott ki. Ebbe egy még légből világ vonásai vegyültek, melyet a lappoknál találtam meg újból”.

Ugyanígy igaz ez a kisvárosra nézve is. Egy francia író, Edmond Michel, három kötetes munkát írt egy 8000 lakosú francia kisvárosról, Beyeux-ről.* Aki e nagyarányú és terjedelmű munkát elolvassa, csodálkozva láthatja annak minden lapján a valóságos középkort Európa egyik első kulturálmájában. A magyar kisváros természetesen ugyanezt a képet mutatja.

Nálunk kétféle gazdasági változás látszik megingatni a falut a maga mozdulatlanágából. Az egyik az alföldön: a tanya előnyomtatása a pusztán; a másik a hegyvidéken: az erdők irtása Valószínű, hogy az első gazdasági haladást, a másik pedig gazdasági hanyatlást von csakhamar maga után. Mindkét jelenség megérdemli a szociológus figyelmét.

A másik észrevétel szorosabban tartozik a tanulmány tárgyához, a falu lélektanához. Ez a primitív munkamegosztásra vonatkozik. Azt lehet mondani, hogy minél tökéletlenebbek egy társadalomban a termelés eszközei, annál tökéletesebbnek, sokoldalúbb ügyességgel bírónak kell az emberi testnek lennie, hogy ugyanazt a termelést végezhesse. Ha pl. a csicséri parasztot vesszük, sokoldalúsága igazán meglepő. A mezőgazdasági munka már egymagában is nagy kézi ügyességet kíván. Thomas N. Carver, a Harvard-egyetem közgazdaságtani tanára, aki több évig maga is gyakorlati farmer volt, legújabb művében (*Principles of rural economics*, Boston: Ginn & Co. 1911, 26—27 l.) mondja a földművelésről: „Régiségénél és általánosságánál fogva egy csomó mezőgazdasági tudást és ügyességet fejlesztett ki, melynek sehol másutt párja nincs, mely pedig teljesen alá van becsülve, ha ugyan nem teljesen ismeretlen a városi ember előtt. Minthogy azonban ebből oly sokat tanulnak az iskolán kívül, a mezei munka tényleges végzése közben, apa és fiú nemzedékeken át együtt dolgozva, ezt rendszerint nem foglalják a „tanulás” neve alá. Azonfölül a mezőgazdasági munka techni-

Monographie d'un canton type. Paris, Berger-Leorault 1908—77.

kaját oly triviális módon sajátítják el, hogy sokszor természetes dolognak tekintjük és nem is becsüljük igazi kéziügyességként. Talán semmiféle mesterségben sincsenek eszközök, melyek alkalmaságban tökéletesebbek lennének, melyeknél finomabb pontokon fordulna meg alakjuk és szerkezetük kitűnősége, mint a modern gazdálkodás egyszerűbb eszközeinél”.

A földműveléshez járul egy teljesen különálló és szintén közismert foglalkozási ág Csicséren, t. i. a szőlőmunka, továbbá sokaknál az erdei munka és még ezenfölül a férfiaknál a kosár-fonás és a nőknél a fonás és szövés tudása általános. A munkamegosztás még oly fejletlen, hogy úgyszólván minden iparághoz, melyre szükségük van, valamit értenek és vannak köztük olyanok, akik némely mesterséget jobban tudnak, mint egy gyöngébb iparos. A tanulásra nemcsak az ad alkalmat, hogy némelyfajta iparos nincs a faluban, továbbá, hogy a paraszt csak végső esetben fordul egyáltalában iparoshoz, hanem hogy nagyon sok ipari munka végzésénél (pl. ha lovat patkoltat) maga van jelen, másoknál (pl. a házépítésnél) a napszámos-munkát maga teljesíti.

Ha valamely munka tanult vagy tanulatlan volta attól függ, hogy egyenlő képesség mellett mennyi idő szükséges megtanulásához, a csicsériek bizonyára igen tanult munkások. Sokoldalúak, leleményesek, más segítségére kevésbé szorulók. Amellett munkájuk távolról sem oly egyhangú, mint az ipari munka. Vannak köztük sokan, akik megközelítik a dolgozó ember ideálját: sohasem kénytelenek oly munkát végezni, melyhez nincs kedvük. És ha az emberi tökéletesség a minél többoldalú fizikai és pszichikai képességek fejlettségétől függ, nem habozom kimondani azt sem, hogy tökéletesebb emberek az ipari munkásoknál.

Ezek és hasonló kérdések tisztázása a szociográfia segítségével kísérhető meg, melynek előmozdítására alakult a *Szociográfiai szakosztály*. A jelen kérdőív kibocsájtása kísérlet arra, hogy mily mértékben van ily kutatásra előkészítve a talaj Magyarországon.